

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

<p>A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőség címe alatt küldendő.</p>	<p>Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél íven. Előfizetési ár: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). Hirdetések díja: <i>Benn a lapban</i> egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; <i>a borítékon</i> egész oldal 4 frt, féloldal 2 frt, negyedoldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árengedmény adatik. Bélyegdíj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 krajcár.</p>	<p>Az előfizetési és hirdetési pénzek s a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések Karai Sándor tanárhoz (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.</p>
---	---	---

Ne felejtsük, hogy kálvinisták vagyunk.

Nagy figyelemmel olvastam át *dr. Hajnal Istvánnak* a „Debreceni Prot. Lap“ utóbbi számaiban megjelent cikksorozatát. Valóban derék munka ez! S ha egyik publicistánk valamikor honfiúi nagy búsulásában úgy kiálthatott fel, hogy széles e világon még a sirhalmok is mindenütt a magyar honszeretetről beszélnek, én nekem e cikkek átolvasása után több örvendetes okom van azt mondani, hogy ezeknek meg minden betűjében a kálvinizmus iránti nagy és önzetlen szeretet ereje lüktet. Üdvözlem a szerzőt a nyilvánosság előtt s *Lamartine* szálló igévé vált mondását variálva, biztosíthatom őt, hogy sorainkban annyi rokon érzelmű elvtársra számíthat, a hány hive van itt az igaz kálvinizmusnak.

Ez azonban nem azt teszi, hogy minden állítását aláírnánk. Sőt hiszem, hogy ezt ő maga sem kívánja; ellenkezőleg: szívesen megbocsát nekem közéletünk e kitünősége, ha gondolatainak mélységét nem a megszokott zsinór-mértékkel mérve s szavainak messze elhangzó erőt tulajdonítva, némely állítását ezennel szigorúbb bírálat alá veszem s főként egy kijelentésével e helyen részletesebben foglalkozom. Célunk egy: akálvinizmus igazainak a védelmezése s közvetve szeretett egyházunk felvirágoztatása. Hadd mondjam el hát, a mi szivemen fekszik s hadd szabaduljak fel azon nyomás alól, mi lelkemet zsibbasztja . . . tisztelettel felebbezve a tudományhoz, mely egyes tételeiben tévedni tévedhet ugyan, de rendszerében elvégre is szilárdul áll s a reá támaszkodót védelmezni szokta.

Dr. Hajnal István eme cikksorozatában a többek között a siroknak halottak napján itt-ott régóta divatozó kivilágításáról s e korunkban mindinkább terjedő szokásról is szólva, következőleg ír: „*örvendek azon, ha a halottak iránti kegyelet ily módon is ébren tartatik és fokoztatik.*

Szép is, helyes is, ha van egy nap, melyről mindenkor tudjuk, hogy az azokról való megemlékezés napja, kik nekünk kedvesek voltak; kiket jóltevőinkül tisztelünk s mely napon sirjoknak tőlünk telhető felékesítése által is bizonyosságot kívánunk tenni irántok való tiszteletünk és szeretetünkről. Ezen szép és kétségkivül vallásos érzületből eredő s azt fokozó kegyeletes szokás terjedését egészen a nép kedélyére biznám s csak örvendeni tudnék, ha az általánosan elterjedne.“

Minden tiszteletem s nagyrabecsülésem mellett is, melylyel a tudós férfiú iránt viseltetem, sietek kijelenteni, hogy vele e tekintetben egyet nem érthetek s kontradikálnom kell!

Kálvinisták vagyunk s nem szabad elfelejtkeznünk arról, hogy ha egyáltalában van vallás, mely a pusztá „érzülettel“ be nem éri, úgy éppen a mi vallásunk az. És ha azt az „érzületet“, melynek tiszteletre méltó voltát különben kétségbe én sem vonom, cinosurául állítjuk fel s akár liturgiai berendezkedésünket, akár összes egyházi külső szokásainkat ehez mérjük, vagy függővé ettől teszszük: akkor én valóban nem tudom, ha vajjon egyáltalán van-e p. o. a róm. kath. egyház külső életében csak egyetlenegy olyan aktus, egyetlenegy olyan szertartás is, melyet jogosan megtámadhatnánk, vagy gyanú nélkül azonnal el ne fogadhatnánk!? Méltóztassék csak bárkinek végig hallgatni egy nagy zenés misét; vagy nézzük meg, teszem fel, a róm. kath. vallású áldozár felszentelését, vagy parókhussá lett ki-neveztetése után installálását, a mikor pompás ceremóniák között hivatalosan átveszi az evangéliumot s a templom kulcaival, illetve ezeknek képében, az oldás és kötés hatalmát; aztán ott vannak a Szent-Istvánnapi és Urnapi processiók, a csillogó papi öltözetek, melyek közül egynémelyik egész vagyont ér, a hangulatkeltő ágyúdurrogások, képekkel, szobrokkal, csillárokkal, lámpionokkal

felékesített oltárok, templomok; vagy p. o. a megfeszített Krisztusnak Nagypéntek és Húsvét között látható s nem egyszer kálvinista honvédek által őrzött ravatala. Hát a halottak temetésénél a kétségtelenül remek „*circumdederunt*“ dallama, mely ha kesereg, a szikla-szívet is megpuhítja stb. stb. bizony-bizony be kell vallanunk, hogy igaza van „*A kath. egyház kultusza*“ című mű szerzőjének *Németh*-nek, midőn azt mondja, hogy „bizonyos titokszerű félhomály az áhitatot inkább előmozdítja, mint hátráltatja,“ mert mindezek „a kegyeletes érzület“ fokozására nagy befolyással vannak és pedig annál nagyobb, minél együgyűbb a lélek, mely ezeknek szemlélésében elmerül s minél erőtlenebb az intensive, mint qualitative annyira különböző érzetek erős suggestiója alól magát kivonni.

De a reformátorok a vallásban nem ezt keresték; és a kálvinizmus alapelvei szerint az az „érezület“ csak másodrendű kérdés s mint *Révész Imre* igen szépen mondja nekünk, első sorban nem a külső érzékekre, sőt nem is a szívre, vagy kedélyre, hanem a lélekre és az értelemre kell néznünk s azt kell vizsgálnunk, ha vajjon van-e alapja az Írásban és az ő apostoli egyház példájában annak, mit kultuszunkba felvenni akarunk s kérlelhetetlenül törölnünk kell mindazt, mi e két szempontból nem igazolható.

Már most, ha a sírok kivilágításának jogosultságát, vagy dogmatikai jelentőségét e szem-

pont szerint vesszük vizsgálat alá; minekelőtte magára a kérdésre rátérnénk, jól meg kell jegyeznünk, hogy a római egyházban ez az aktus „*Minden szentek napjának*“ az estvéjével esik össze s ma már ettől elválaszthatatlan. S itt egész röviden csak arra utalunk, hogy mi a Szentháromság egy örök Istenen kívül szenteket, sem mint közbenjárókat, sem mint felesleges jó cselekedetekkel bíró boldog lelkeket, nem ismerünk, ilyeneket nem kanonizálunk, mert az Írásban erre vonatkozólag szó sincsen s nem is lehet, ha meggondoljuk, hogy a szentté avatás a római katolikus egyházban is nem más, mint a pagánizmus maradványa, keresztyén mezbe öltöztetve. Tudjuk ugyanis, hogy nevezetesebb embereiket mind a görögök, mind a rómaiak „*konsekrálták*“, az istenek közé avatták s ezt nevezték „*apotheosis*“-nak. Erre a mintára kanonizálták aztán a keresztyének is, főleg Nagy Konstantin után a martyrokat s hogy minő szomorú visszaélésre vezetett ez csakhamar, annak bizonyására legyen elég *Augustinus* következő szavait említenem; „*multorum corpora honorari in terris-quorum animae torquentur in gehenna*“. S hogy röviden végezzek, csak azt említem meg, hogy e tekintetben a mi dogmatikai felfogásunk fundamentumát szintén Ágostonnál találja fel, ki azt mondja „*humana merita hic conticescant, quae perierunt per Adam; et regnet Dei gratia per Jesum Christum*“. (De praedest etc.)

De különösen a mi a „Minden szentek“

TÁRCA.

Utilitarianismus.

Irtá: *Blackie Stuart János*. Angolból fordította: *Csiky Lajos*.

(Folytatás.)

Két olyan tétel van az erkölcsi értékezesekben, melyekről ezek részletesen tárgyalnak, s melyekkel nekünk, igen természetesen, foglalkoznunk kell: *elsőszőr*, hogy vajjon az erkölcsi ítéleteket egy, lelkiösmeretnek nevezett külön tehetség hajtja-e végre? s *másodszor*, hogy minden mi indulataink nem már eredetükben önzők-e? hogy a jótékonyság, épen mint a bűnbánat, természetünknek nem inkább leszármazott és összetett, mint eredeti és egyszerű eleme-e? Ezen kérdések előtérbe lépését *Hartley* társulási elmélete okozta; mert nála, mint láttuk, minden összetett; az akarat, az ítélet, a lelkiösmeret, minden, a mi bennünk működik, a leghatározottabban a bennünk levő parancsoló *En*-ből erednek, pusztán csak átváltozott érzékelések azok, a társulások sajátágosan összefont szövődékének összetett eredménye. Nincsenek már az erkölcsstudományban kérdések, a melyekre könnyebben meg lehetne felelni, mint ezekre. A lelkiösmeret bizonyára nem külön tehetség, hanem ítéletgyakorlás az, vagyis valamely érzelemmel egybekötött megkülönböztető értelem. Bevallod például nekem, mint barátodnak, hogy ilyen és

ilyen alkalommal, valami érdekre tekintettel, vagy hogy valamely befolyásos egyén jóakarátát megnyerjed: gyáván hallgattál ott, hol érzelmeid nyílt bevallása hasznos lett volna az emberiség ügyére nézve, — és szégyent érezsz ilyen magadviselete fölött. Itt semmi másról nincsen szó, mint arról, hogy az értelmet alkalmaztad a cselekvésre, és hogy önvád támad benned egy helytelen cselekvény miatt, a mi teljesen megegyezik azon érzéssel, mely egy hamis állítás miatt keletkezik bennünk. Az ember nemcsak gondolkozó gép, hanem vannak neki gyönyör-érzetei is, melyek talpra ugratják őt ülőhelyéről és *Évq̄xa*-t kiáltatnak vele egy tisztán észleleti igazság pusztán észrevételénél is, s még inkább akkor, ha értelmét olyan igen fontos tényeknél veszi használatba, melyek az ő saját egyéni, vagy azon társadalomnak jólétét érdeklik, melynek ő tagja. Ha valami jót tesz valakinek a törzse, vagy nemzete, vagy egyháza, ha ő tökéletes ember, azonnal nemes lelkesedésre lobban, és vágyakozik ő is valamit tenni; ha pedig valami rossz történik, komoly sértődéssel bosszankodik azon, vagy szégyennel pirul el, s kész megrovó és kárhóztató ítéletet mondani, sőt a maga saját érdekét is áldozatul dobni. Ez a legtermészetesebb dolog a világon, szükséges következménye annak, ha az értelmet egyáltalában a cselekvéshez alkalmazzuk, mert az ember nem működhetik mozgató erő, vagyis szenvedélyek nélkül, melyek lehetnek jók is, rosszak is. De bár nincsen is lelkiösmeretnek nevezett külön tehetség, az erkölcsi csele-

napját illeti, ennek nemcsak fogamzásáról, hanem kereszteléséről is pontosan és historaiailag is kimutatható, hogy pogány volt az anynya méhében, pogány még bölcójében is s merőben a véletlennek köszönhető — ha ugyan köszönhető? — hogy mint pogány ivadék vegképen el nem enyészett. Ugyanis miután a pogány rómaiaknak annyi istenek volt, hogy azok közül külön-külön mindeniknek oltárt és szobrot nem emelhettek, tehát *Marcus Agrippa* az Augustus veje kivülről égetett téglából, belülről pedig szines márványból egy kerek formájú templomot épített s ennek belső vakablakaiban állította fel sorban az istenek képeit és szobraikat. Ezt nevezték közönségesen „*Pantheon*“-nak. Ez az épület aztán sokáig épen fennmaradván, 3-ik *Bonifacius* azt később *Fókás* császár engedelmével *Szűs Máriának és minden szenteknek* a tiszteletére szentelte fel s attól kezdve „*Sancta Mária Rotunda*“-nak neveztetett. Ezzel összefüggőleg lett elrendelve a „mindenszentek ünnepe“ még pedig először május 9-ik, később 4-ik Gergely idejében november 1-ső napjára.

Látnivaló tehát, hogy ez az ünnep egyik alakja a Mária-kultusnak; s hogy ezen kívül is és éppen a meghalt embereket illetőleg milyen dogmatikai jelentősége van, azt igen egyszerűen megmagyarázza az a könyörgés, a melyet directe erre az ünnepre szerkesztettek s hangzik ekképpen: „Mindenható Isten; a ki megengedted, hogy mi minden szentek érdemeit egy napon hirdessük,

kérünk téged *miel meg sokasodtak a mi közbenjáróink*, engedd minékünk a te engesztelő-désednek bövségét“.

Azt gondolom, hogy ez elég világos ahoz, hogy a kálvinista fülek meghallják és a kálvinista elnök megértsék.

Ismétlem tehát, hogy miután a sirok kivilágítása ehhez az ünnephez kapcsolódik, igen fontos s mélyen járó dogmatikai okok alapján már akkor is kénytelenek volnánk tiltakozni ellene, ha különben magának ennek a kivilágításnak a kegyeletes érzésen túl semminemű hittani speciális jelentősége nem volna is. De van ilyen is. S a tudnivalókat elmondom a következőkben.

Fentebb említettem, hogy a kálvinismus szempontjából még a szertartásoknál is arra kell figyelni, hogy azoknak legyenek alapjuk az Irásban, vagy az őskeresztényen egyház példájában.

Már most a mi a szóban forgó kérdésben az Irást illeti: abban ugyan a sirok kivilágítására egyetlenegy jottát sem találunk. A kérdéssel tehát ezen az oldalon hamar végezhetünk.

Több mondani valónk van azonban az őskereszténynek temetkezési szokásairól s a *katakombák*, vagyis azon helyek, hova az őskereszténynek halottaikat temették, a lehető legérdekesebb anyagot nyújtják a tanulmányozásra.

G. Boissier, a ki e tárggyal főleg *I. B. Rossi* után foglalkozik, a többek között ezt mondja: „Nem csekély fontosságot tulajdonítottak a kereszténynek a temetkezésnek. Ujraéledésre,

kedetre nézve van a léleknek egy külön érző ereje, a mely által mindenki ítéletet mond a saját maga által elkövetett cselekedet fölött. Az önkárhoztatás, az önvád, és legélesebb megjelenési alakjukban a lelki furdalások az értelemnek lelki mozgalmak által kísért ítéletei, melyek külön névre tarthatnak igényt; és a mint a klasszikus latin *judicium* szót, mikor a szépművészetekre alkalmazzuk, *izlés* szóval fordítjuk, azon módon a cselekvésekről mondott ítéleteinkre azon saját lelki mozgalmakkal együtt, melyek azokat kísérik, a *lelkiösmeret* szót használjuk. És ez nem új szó; olyan régi az, mint *Periander* és *Bias**; használták azt több, mint kétezer esztendőn át pogányok és keresztények egyiránt és nincsen semmi okunk annak eltörlésére. Annak összetett jellemének a gondolkozni nem tudó emberek általi föl nem ismerése mi kárt sem tehet; annak a gondolkozni szerető emberek által gyakorlati értelemre és érzésre való felbontása kevés jót tehet. De ha más oldalról általában úgy tüntetik azt föl, mint a társulás pusztá eredményét, ebből sok kár támadhat; mert ezen tanból

* *Bias* ἔρωτηθεὶς τὴν ἄν εἴη τῶν κατὰ τὸν βίον ἀψόβων εἶπεν ἀγαθὴ συνείδησις.

Periandros ἔρωτηθεὶς τὴν ἔστιν ἐλευθερία εἶπεν ἀγαθὴ συνείδησις.

Megkérdezte Bias, mi a rettegés nélkül való élet alapja? így válaszolt: a jó lelkiösmeret.

Mikor *Periander*től azt kérdezték, mi a szabadság? ő azt mondá: a jó lelkiösmeret. Cs. L.

egy következetesen egyoldalú moralista bizonyíthatja, hogy a morál a szokás, a divat, a képzelet és a szeszély pusztá teremtménye, s bebizonyíthatja ezt épen olyan pontosan és teljesen hasonló bizonyítékok alapján, mint a hogy *Alison* kimutatta, hogy a szépség az ugyanazon, okoskodásra képtelen elemek esetleges eredménye. A mit mi erről mondhatunk, az pusztán annyi, hogy van megvilágított és van meg nem világított lelkiösmeret, és ezek közül egyik sem működhetik a társulásoktól függetlenül; mert a társulások szolgálják a köteleket, a melyek által a gondolat és érzés anyagjai külön részekbe összefonatnak; de a különbség abban áll, hogy a megvilágított lelkiösmeretben az érzéseket és cselekedeteket olyan társulások kötik egybe, a melyek fölött művelt értelem gyakorolja az ellenőrzést, míg a meg nem világított lelkiösmeretben, hol a bizonyos cselekvények végrehajtásával egybekötött érzelmek mindennemű laza befolyások durva eredménye gyanánt tekinthetők, egészen természetes dolog, ha az erkölcsi ítéletekben mindennemű visszás, fonák és képtelen dolgokkal találkozunk. Egy ilyen módon alkotott lelkiösmeretre nézve egy jelentéktelenül hitvány szertartási dolognak elmulasztása több nyugtalanságot okozhat, mint egy gyilkosság elkövetése.

A mi azon *sophistikus* agyafurt nézetet illeti, hogy minden mi társadalmi rokonszenvünk alapján véve önző, nem lehet abban kétség, hogy azon egységért való vágyakozás befolyása alatt, mely a rendszerépit ket

a lélek halhatatlanságának megosztására lévén hivatva a test, azt tartották: illő gondját viselni a halál után; tisztességes menhelyet adni bevarására a nagy ébredésnek. Nem sokára, mondja Prudentius temetési himnusában, nem sokára eljő az idő, midőn új meleg ad életet e csontoknak; midőn a vér ismét kerengeni fog ezen erekben; midőn újra birtokába veszi a lélek ezen elhagyott lakását. E soká mozdulatlan testek, melyek a temető porában feküdtek, fel fognak emelkedni a légbe, hogy ismét egyesüljenek régi lelkeikkel. S csudálatraméltó versekben tette hozzá: „Föld! fogadd be s őrizd anyai kebeledben e holttestet, melyet reád bizunk; a mindeneknek alkotója által teremtett léleknek volt lakó helye; Krisztus bölcsesége által megvilágosított szellem tartózkodott benne. Takard el e testet, melyet kebeledbe helyezünk. Eljő a nap, midőn a ki megalkotta s önnön kezeivel formálta, visszakéri tőled a munkáját.“ Ki sem lévén kizárva e reményből, egyenlő gondot fordítottak a keresztyének minden hívőnek eltemetésére. Irtóztak volna utánozni a pogányokat s beledobni a szegény emberek holttesteit ama közös gödrökbe (= „puticuli“), a hol megrohadtak!

Ez így volt kétségenkívül s bár az új egyháznak a temetkezésekre vagy a sirok gondozására nézve megállapított szabályzata alig volt: a kegyeletről az őskeresztyének még az üldözések legszomorúbb napjaiban sem feledkeztek meg. S azok a kis fülkék, melyekre a katakombák sötét

folyosóiban itt-ott találunk, minden valószínűség szerint arra valók voltak, hogy oda helyezték el azt a *kis agyag lámpást*, mely a látogatóknak világított. Ide jártak! imádkozni, ide jártak sirni, kik ma a temetőkbe járnak! *S ebben semmi különbség nem volt a szegény és gazdag, a rabszolga és a szabad ember között.* Később a kegyelet másnemű megnyilatkozásaival is találkozunk s a 4-ik század végén és az 5-ik század elején élt *Jeromos* egyik levelében leírja, mint díszíték fel a keresztyének az ő halottaiknak sirhalmát: „caeteri mariti super tumulos conjugum spargunt violas, rosas, lilia purpureosque flores et dolorem pectoris his officiis consolantur“. (Epist. 26. ad Pammach). Csak egyetlenegy neme van a kegyeletnek, melylyel az őskeresztyének példájában sem találkozunk t. i. az a *pazar fényűzéssé fajult s az egyenlőséget szegény és gazdag között még a sirban is kigúnyolni alkalmas s oh hányszor csak hiu képmutatásban gyökeredző balgatag szokás, mely dúsan költekezik, illatra, fényre és füstre mindenszentek napjának estvéjén, hanem rendesen szerfelett fukarnak bizonyul akkor, a mikor a közöttünk élő szegények és nyomorútlak felsegélyezéséről van szó.*

Hagyjatok fel atyámfiai e hiu parádézással. Fekete színű a gyász, mint a bánat s az őszinte kegyelet a megholtak után a szivben él s nem vonul ki a hiúság vásárterére, hogy ott sippal, dobbal, vagy éppen fényes tüzi játékkal csödü-

áthatja, *Hobbes* után *Hartley* egyképen megbecstele-nítették magukat ezen elmélet nyilvánosság elé hozatalával. De *Hartley* ezt, a maga módja szerint, nagyon ártatlan úton tette meg; olyan úton nevezetesen, a mi azt mutatja, hogy nála az egész kérdés nyelvzavarból, vagy, a mi ennél rosszabb, azon kitanult eljárásból ered, hogy a szavakat más értelemben használja, mint a hogy azokat a közéletben használni szoktuk.* Gondolkozó emberre nézve ez közönyös dolog, de nem az az egyszerű emberekre nézve, mert ezek arra szoktak, hogy a közönséges szavakat közönséges értelmükben vegyék, és hogy a bölcsészek finom megkülönböztetéseit figyelmen kívül hagyják. De mindamellett érdekes megjegyeznünk, hogy ma is vannak erőteljes és ítéletképes írók, kik, úgy látszik, azt képzelik, hogy a szóban levő kérdés mégis valamivel több, mint szavakkal való pusztá szemfényvesztés. *Barrett* az ő „Természettani Erkölcs-tan“ című művében, egy eszes és gondolatjeljes munkában azt mondja, hogy „*Hartley* érdeme nemcsak abban állott, hogy megmutatta minden indoknak végső önzését, hanem abban is, hogy meglátta a különböző indulatok közötti igaz alárendeltséget, és azoknak egyszerű elemeiből való természetes kifejlődését.“ Ezen

* Bentham azt mondá: „Én önző ember vagyok, annyira önző, a mennyire csak ember az lehet; de én bennem az önzés valamiképen a jóindulat alakját öltötte magára“ (Művei XI. 95). Ez sem nem tréfa, sem nem értelmetlen beszéd, hanem az alázatosságnak olyan negélyezése, melyben hogy Bentham bűnös lett volna, azt senki nem gondolhatta.

mondat, egyetlen szónak egyszerű hamis használata következtében, igen nagy igazságtalanságot foglal magában *Hartley* ellen. Az *önzés* szónak a nyelvek klasszikus használatában valami nagyon rossz mellékize van; egyjelentésű az a görög *qilavria* szóval, és a magára való azon szerfölötti ügyelést jelenti, mely oda vezeti az embert, hogy az egész társadalmi gépezetben, melynek ő egy része, ne vegye tekintetbe és hagyja figyelmen kívül más embereknek jogait és érzéseit. *Hartley* már nem használja ezt a szót; ő egy olyan szót — *önérdek* — használ, melyet lehet jó értelemben is venni, jobbat a *Bentham* által használt *öntekintet* szónál. De mindezek mellett aztán az eszes társulási moralista (I. 458) három fajtára osztja föl az önérdeket, úgymint:

a durva önérdek,
a finomult önérdek

és

az észszerű önérdek

fajtáira, a melyeket ha boncolgatni kezdünk, kiderül, hogy azok, ugyanazon névre keresztelve, egymástól föltétlenül különböző dolgok. Ha az észszerű önérdek arról győz meg engemet, hogy mikor egy szomszédomat vízbe esni látom, kötelességem utána ugrani saját életem veszélyeztetésével is: a nyelven való erőszakítélet azt mondani, hogy egy ilyen cselekvés valamely határozott öntekintet eredménye volna; inkább valamely társadalmi ösztön eredményének tekinthető az, és így távol attól, hogy valami okos megfontolás eredménye volna, az

letre hívja a sokaságot. A gyászpompában úgy sem szükölködünk mai napság. S ha már a társadalmi fonák felfogás ily nemű hatása alól nem tudunk menekülni, legalább ne nyissunk tág kapukat olyan szokásnak, melyben lélek nincs *s hitelveinkkel is ellenkezik.*

Hogy mennyiben ellenkezik, azt majd hátrább fogom megmagyarázni. Itt még csak arra kell feleletet adnom, hogy ha ennek a sirok kivilágításának sem a bibliában, sem az ős apostoli egyház példájában nincs semmi alapja, vajjon honnan s miként csúszott az be a róm. kath. egyház kultuszába?

A *rómaiaknál* ismeretlen volt. A temetések alkalmával nagy fényt fejtettek ugyan ki ezek is s fel van jegyezve p. o., hogy *Néro Popaca* „feleségének máglyáján több fahajat és kassziát égetett el, mint az arabok földje egy esztendő alatt termelni képes“ s a temetés után is olyan kegyeletben tartották a sirokat, hogy a temetőkben hatósági engedély nélkül még csak egyetlen követ sem volt szabad még javítás céljából sem megmozdítani (L. Theodosius és Valentinián-féle törvények 7. cod. de repud.): de halotti *toron* kívül a temetés után a kegyelet legfelebb a pompás és hangzatos sírfeliratokra szorítkozott; meg a lilomokra, rózsákra és koszorúkra. A *görögök* halottaikat elégették s úgy gyászoltak, hogy hajokat, szakállokat, bajuszokat vagy lenyirták, vagy megnövesztették. A *zsidók* a fősúlyt arra fektették, hogy a pogányokkal együvé ne temettes-

senek. Ezért vásárol *Ábrahám* felesége *Sára* halálkor temetkezési helyet a *Het* fiaitól.

De a halottak évi ünnepnapjáról sehol semmi nyom. Hol keressük hát ez ünnep történelmi gyökérszálaikat? Ugy látszik, nagyon messze bent az a mumiák hazájában *Egyiptomban. Végh Kálmán* róm. kath. tanár becses történelmi munkájában azt mondja „a mumiázásnak s a költséges sírboltoknak természetes következménye volt (= az egyiptomiaknál), hogy a halottat a temetés után sem feledték el a hátramaradott rokonok, hanem emlékeiket, gyakorta fel-felújították. *Ez emlékek között legelső sorban említendő a „Hegy ünnepének“ nevezett halottak napja, mely alkalommal gazdag áldozatokkal tisztelték meg az elhunytakat s kérelték azon szellemeket, kiktől az elköltözött kedvesnek sorsa függött. Valóságos halott-tisztelők lehettek a Nil két partját lakó népek, mert halottaikhoz imádkoztak is“.*

Elöttem szinte bizonyosnak látszik, hogy a mindenszentek napi sirok kivilágításában ez az egyiptomi „*Hegy ünnep*“ támadot fel. Nagy idő választja ugyan el a piramisok korát a keresztyén idősámlálás 10-ik századától, a mikor a halottak emléknapijának első történelmi nyomára akadunk, ekkor kötelezvéen el *Odilo* clugni bencés apát a fennhatósága alatti zárdákat a halottak napjának megülsére, de ne felejtjük, hogy a nép tudatában és érzelmeiben sokszor évezredek át visszamarad a tények most világosabb, majd

önmagára való tekintés bármely alakja inkább megfojtja azt első fogamzásában, mintsem hogy megszületésre engedje jutni. Én azt hiszem, hogy minden egyéb az, csak nem bölcelet, a mi ilyen szemfényvesztő kérdésekkel szeret foglalkozni. Hasonló módon én is például minden vallást közös név alá osztályozhatok, a szerint a mint azokra *a durva tisztelet,*

a finomult tisztelet

és

az észszerű tisztelet

van ihlető hatással, de bár a név ugyanaz mind a három esetben, az érzés lehet nagyon különböző és az eredmény föltétlenül ellenkező; mert a köznépi babonájának durva tisztelete félelmen alapulhat, míg a fölvilágosodott kegyesség észszerű tisztelete azon bölceleti csodálkozáson és tökéletes szereteten alapulhat, mely nem ismeri a félelmet.

Hartleynál, mint szemlélődő bölcsész, sokkal kevésbé eszes, de mint író, sokkal világosabb, átlátszóbb és hatékonyabb volt *dr. Paley*, egy férfi, kinek a mult század gondolkozói közötti állását valamennyire elhomályosítja ugyan a vele egykorú *Hume* és *Bentham* nagysága, de bizonyára minden időkre tiszteletre méltó helye lesz ő nekie az utilitáriánus tan prédikátorai közt. Mint írónak nagyobb intelligens olvasó közönsége volt, mint bárkinek is kortársai közül, kik ugyanazon kérdésekkel foglalkoztak; ő egyházi ember is volt, az egyetlen lelkész, a mennyire tudom, az utilitáriánus mesterek

között; az utolsó volt ezen iskolából, *Austint* kivéve,* a ki nem tartotta gyalázatnak, sőt dicsőségnek gondolta, ha valaki barátságos lábon áll a keresztyénséggel. Az ő erkölcsbölceletének négy kiemelkedő pontja van: a hasznosság, a következmények tana, Istennek az akarata és a jövő élet. A mi az elsőt illeti, a mit erről még mondani lehet, azt alkalmasabban el lehet ott mondani, a hol, a következő szakaszban *Hume-ról* fogunk tárgyalni; a következmények tanára *Bentham-nál* fogunk majd futólag rá mutatni, s a másik kettőt illetőleg elég lesz itt pár mondat. „Az erény — *Paley* szerint — az emberiség iránti jótétel az Isten akaratának való engedelmségben az örökkévaló boldogság elnyerésére.“ Ezen meghatározás bámulatosan jól jellemzi az embert, a könyvet, a kort, az országot s a szerző hivatását. Olyan meghatározás az, mely tenyleg minden valószínűséggel minden, ezen szigeteken lakó ezer britt keresztyén közül kilencszázkilencvenkilencnek érzelmét fejezte ki azon nemzedékben, mely közvetlenül a francia forradalom előtt élt; és e mellett olyan meghatározás ez, melyben épen annyi tévedés, mint helyes föltétel van. A mi először is az emberiségnek való jótételt illeti, olyan elv az, mely a hasznosság tanának alapján fekszik s melynek eredete nem annyira a modern keresztyén-

* *Austin* művének inkább jogi, mint erkölcsi értéke van, s ezen része oly annyira ugyanazonos a *Paley* munkájával, hogy jelen tanulmányunkban szükségtelennek láttuk annak különösebb jelzését.

homályosabb képe s ha némely tudósok azokból a mesékből, melyek repülő gyíkokról s szörnyű sárkánykigyókról regélnek máig is, azt vélik biztosan megállapíthatni, hogy e szörnyetegek (melyeknek valamikor létezéséről az ásatások tényleg bizonyosságot tesznek!) fajok kihalásának az estvéjén valameddig az *emberrel* együtt is éltek: vajjon nem volna-e lehetséges az, hogy az egyiptomiak halottünnepe éppen így szállott át az emberek lelkében firól-fira, nemzedékről-nemzedékre, mindaddig, a míg aztán egyszer keresztyén mezbe öltöztetett?

Elöttem annál indokoltabb ez a feltevés, mert a szokás az együgyü ember lelkében még sokkal maradandóbb nyomokat szokott hátra hagyni, mint az ismeret vagy a tapasztalat. Ez már pszichologiai talány, de tényleg úgy vagyon.

Loftus ásatásai alkalmával egykor egy keresztyén fiut látott elhalt atyja sírjához közeledni. A fiu ételt vitt oda s midőn kérdőre vonták azt mondotta: „mi keresztyének jól tudjuk ugyan, hogy a halottak semmit sem esznek, mindazáltal ételt szoktunk elhunytaink sírjához hordani, hogy az ösök kegyeletes *szokását* fentartsuk“. Pedig valószínű, hogy ez a gyermek azokról az ösökről egyebet sem tudott, mint hogy voltak valaha.

Ime azért mondom én, hogy a halottak-ünnepe gyökereivel oda nyúlik vissza az egyiptomi népek életébe s vallásos mythológiába s így *pogány eredetű*.

ellenes rendszerekben, mint inkább azon fontosságban fekszik, melyet a keresztyénség a szeretet és atyafiúi jóindulat munkáira helyez; a minél, nagyon természetesen, semmi jobbat mondanunk nem lehet, de mint az erény meghatározásának egy része itt nem foglalhat helyet; mert igen különböző erényeket lehet gyakorolni ott is, hol nincsenek emberek, kik jótékonyágunknak tárgyai lehetnének, mint a hogy ez Ádámmal a paradicsomban és Robinson Crusoeval az ő pusztai szigetén történt. A mi pedig Istennek az akaratát illeti, az kétségen kívül olyan erő, a mely fölötté áll mindennek; vész és vihar és mennydörgés engedelmeskedni tartozik annak, és az emberi élet nem kevésbé; de mi alkotja az isteni akaratot, hogyan ismerhető az föl, mely úton a keresztyén és mely más úton a hitetlen által? Helyesen szólva, Istennek az akarata inkább az erényes magatartás végforrását jelöli meg, mintsem hogy annak minőségéről adna gyakorlati meghatározást. Végül, a mi az örökkévaló boldogságot illeti, az a legnagyobb tévedés, a mit erről mond. Kétségen kívül nagyon igaz lehet az azon körülmények között, a melyekben mondja, hogy „ha csak ezen életben van reménységünk a Krisztusban, mi vagyunk valamennyi ember között a legnyomorultabbak“, — olyan mondat az, mely hasonló körülmények között a legpontosabban ráillett Pál apostolra és sok másokra is; de távolról sem nyújt biztosítékot azon általános tételhez, hogy egy jövődő jutalom várása szükséges indokul szolgál a földi életben az erény

Az azonban tagadhatatlan, hogy a katolikus egyház keresztyéniesítette ezt is s ha mai jelentőségére gondolunk, úgy találjuk, hogy katolikus felfogás szerint a sírok kivilágítása a halhatatlanság és a tisztító hely (= purgatorium) dogmáira emlékeztet. A lobogó gyertya a hivek kezében kifejezi szivök lelkök óhaját, ajkuknak szózatát: „és az örök világosság fényeskedjék nekik!“ Ott a síron pedig jelképezi magát az Ur Jézust, a ki önmaga mondotta magáról „a ki engem követ, nem jár sötétségben“; a kiről János evangélista írja: „erait Ipse lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.“ Öt kell tehát követnünk. De jelképezi az örök világosság honát is, a boldog mennyországot, a hova kívánczok, mint szomjúhozó szarvas az üdítő viz után minden hívő lélek. *S jelképezi végre a purgatoriumot, a hol a bocsánatos bűnökkel meghaltak büneiktől megtisztulnak a szenvedés által, mint tűzben az arany a salaktól s figyelmeztet minket, hogy szivünk lángoló szeretetével igyekezzünk segíteni a tisztító helyen szenvedő lelkeken.*

Ezt már nem én mondom, hanem így írják; így tanítják a róm. katolikus theologusok.

Látni való ebből, hogy a gyertyának a dogmatikai értelme *egy* akár a sírhalmon, akár a templom oltárán. S a ki meggyújtja azokat a temetőben, ugyanolyan lelkiismerettel beviheti templomainkba is. Pedig a szokás éppen azért veszedelmes, mert a nép főképpen külsőségek

létezéséhez. Mert ha valóban ez volna az eset, akkor vagy az áll, hogy a *Sokrates* erénye egyáltalában nem volt erény, vagy az, hogy *Paley* meghatározása szerint magasan fölötté állott az minden keresztyén erénynek; mert *Sokrates* az ő vértanúi halálát azon tekintetben, hogy mi fog ő vele halála után történni, igen kétségeskedő hitben szenvedte el. De — tényleg — valamely külső jutalomra való kilátás nem képezheti az erénynek alkatrészét, legyen az akár keresztyén, akár pogány erény, — sőt sok esetben épen megsemmisíti az az erény eszméjét. Azon biztos várakozással adni ma száz forintot, hogy holnap tizezeret kapunk azért vissza, semmiképen sem nagylelkűségi tény. *Aristoteles* azt mondja, hogy az ember természetének saját törvényénél fogva köteles erényes lenni, akár hetven, akár hétszáz esztendeig éljen is; és a keresztyénség ennél kevesebbet bizonyára nem mondhat. Világos tehát, hogy *dr. Paley* nem volt nagy mestere a meghatározásoknak, de azért ő igen hasznos gyakorlati irányú könyvet írt, mely méltán számíthatott a gyakorlati irányú angol elme elismerésére; olyan könyvet írt ő, melyet méltán el lehetett várni egy olyan fiatal embernek férfiaságától, kiről atyja, mikor fiát egyetemre küldötte, azt mondotta, hogy „tisztább fejjel életében még nem találkozott.“ A tiszta fő, kétségen kívül, a leghasznosabb sajátság úgy üzleti dolgokban, mint a mindennapi életben is, de a mely magában még senkit sem tesz nagy bölcsészszé, sőt általában nagy emberré sem. (Folyt. köv.)

után indul s az ilyen dolgok észrevétlenül csakugyan Rómába vezetnek.

Egyébiránt tartozom annak a kijelentésével is, hogy magok a római katolikusok is a halottak emléknapját kizárólag katolikus ünnepnek tekintik s mint egyik lényeges különbséget szokták felhozni a katolikus és protestáns kultusz között.

Mikor e sorokat írom, előttem fekszik egy katolikus szerző munkája s ide írom ebből, a mit e tárgyra mond: „Szegények ők (t. i. mi protestánsok!) más tekintetben is. **Nincsen emléknapjuk az elhunytaknak**, miket a katolikus egyház lobogó gyertyák, gyászoló pap, gyászoló oltár és fekete lepellel bevont ravatal mellett szokott megtartani. Nincs náluk halottak napja s ha és a mennyiben van, azt mi tőlünk kölcsönözték. Pedig alig van több olyan szertartása a katolikus egyháznak, mely annyira s oly önkényt ajánlaná magát, mint a kegyelet gyászestéje és napja november első estéjén és november másodikán. A hívők közös akarattal zengenek esdeklő éneket az egek Urához, hogy az elhunytaknak örök nyúgodalmat adjon. Szülő, gyermek, rokon, barát, ellenség, a legelfelejtettebb keresztény-társ is felidéztek az élők emlékezetében s s a keresztény szeretet mindenikért röpit egy-egy fohászt. A sirok gyertyáktól tündöklő hantjai, az esthomályban félig megvilágított térdeplő alakok, az ezek arcán kitükröző áhítat, a lobogó gyertya fényénél megcsillant könnyű, mi a szemből perdült alá; majd másnap a kegyelet nagy áldozata, a minden meghalt hívőkért bemutatott szent mise, mind oly tények, a melyekre csak utalni kell, hogy egyházunk gazdagsága, tökéletes volta, az egyháztól elvált felekezetek sivár szegénysége felöltövé legyen“.

Természetesen ez uttal nekem nem lehet céloom ez állítások cáfolásába bocsátkoznom. Azt sem vitatom, hogy mindezek hiányában csakugyan „szegények“ vagyunk-e hát mi? Én csak egyet akarok most: meggyőzni *dr. Hajnal Istvánt*, ezt az általam tisztelt, sőt szeretett férfit és minden más vele egyetértőt arról, **hogy a sirok kivilágítása nagyfontosságú dogmatikai kérdésekkel összefüggő hamisítatlan katolikus szokás** s nem jól cselekszi, a ki kálvinista léteire meghódol előtte. De el kellett mondanom mind ezt azért is, mert éppen a békésbányai egyházmegye nagytudományu esperese volt az, a ki utolsó egyházmegyei jelentésében arra mutatott rá, hogy ott a katolikus szokások a nép közt terjednek. No ha terjednek, hát álljunk elébök. A meghaltak iránti kegyeletnek — ha az vallásunk szellemében nyilatkozik meg — ellensége én sem vagyok. Vessünk violákat; ültessünk rózsákat, liliomokat azokra a szomorú halmokra;

öntözzük azokat könnyűinkkel, hiszen semmi sem példázza igazabban földi életünket, mint a herwatag virág. De hogy ezt tehessük, nincs és ne is legyen nekünk szükségünk mindenszentek estvéjére. A kegyelet egy bizonyos naphoz kötve keresztyén felfogás szerint nem lehet. Mert ha így volna, vagy lehetne: akkor igazok volna a régi pogány rómaiaknak, kik pénzért fogadtak sirató asszonyokat.

Kálvinisták vagyunk. És ezt ne szégyenljük; sőt ez legyen legfőbb dicsekedésünk. A mit e tekintetben mondani szeretnék még, azt részben elmondotta már a múlt nyáron egy könyvismer tetés alkalmával e lap hasábjain a tudós professor *Balogh Ferenc*. Mindig csak az a széles értelmű „protestáns“ név! Igenis „protestáns“, hanem **református, kálvinista**, protestáns! Ez a mi nevünk, címünk, ékességünk! Sajnos! egy idő óta némelyek közülünk, még ha irnak, akkor is mintegy szántsándékkal kerülni látszanak ezt a nevet, a mihez annyi dicsőség fűződik. Ám nézzétek meg csak a mai református egyházi irodalmat; hanyadikban találkoztok e nagy, de szigorú határvonalat vonó névvel? Helyette derüborúra használják az „*evangéliumi egyház*“ nevet; de hogy mily széles értelmű kifejezés ez s mennyire nem elégíthet ki bennünket, arra csak azt az egyetlenegy példát hozom fel, hogy Angliában és Amerikában több mint 700, azaz hétszáz szekta van s ezek külön-külön mind „*evangéliumi egyház*“-aknak vallják magokat a mi azonban éppen nem zsenírozza őket, hogy egymás ellen a késhegyig menjenek. Mi **kálvinisták** vagyunk s a kálvinismusnak elvei vannak, melyekkel le kell számolnunk. „*Dixi et salvavi animam meam*“!

Püspökladány, 1899. január.

Eröss Lajos.

TANÜGY.

Strucmadár-politika.

Ez évi január hó 26-án történt, Debrecen sz. kir. város közgyűlésén, hogy *dr. Wolafka Nándor*, debreceni prépost-plébános és makariai választott püspök **strucmadár-politikának** nevezte Debrecen városának a közügyekben való eljárását. És micsoda alkalomból illette Debrecen városát ezzel a magasztaló elnevezéssel? Érdemes és egy kicsit tanalságos is meghallgatni.

A debreceni ref. felsőbb leányiskolának **tanitónőképezdével** leendő kibővítéséről volt szó. E célra a városi tanács 20 ezer forintot javasolt oly módon, hogy az építési anyagok folyó árban a várostól vásároltasanak. Ennek beszámítása után még mintegy 8—9000 forintot kellene a városnak készpénzben fizetnie. Egy kis vitát idézett elő a javaslat, a melyben *dr. Wolafka Nándor* is szólásra jelentkezett s mondá többek közt a városi közgyűlésre a fentebbi hízelgő epithetont.

És miért mondta? Mert nem látják, hogy van már Debrecen városában egy női tanítóképezde, a mely felállított és működik anélkül, hogy egy árva krajeárral járlna költségeihez a város. S ime most egy másik, hasonnemű intézmény létesítésére ezerek megadását javasolja a tanács. Ez a strucmadár-politika.

Tudnunk kell ezek után: melyik hát az a már Debrecenben létező tanítóképezde?

Két évvel ezelőtt a katolikus Szvetits-alapból dr. Wolafka Nándor egy felsőbb leányiskolát állított fel, melyben a tanítást a Miasszonyunkról nevezett iskolánővérekre bízta. Ezzel a néhány tanerővel nemesak felsőbb leányiskolát szervezett, hanem a jelen tanév elején egy tanítóképezdével is meglepte Debrecent. Nagyon misztikus intézmény ez, melyről a világ, de még az illetékes hatóságok is édes-keveset tudnak. De talán épen azért a közönség képzelete rendkívül fel van tüzelve s a kellő tanerők, tanterv és paedagogiai elv nélkül működő intézetben Debrecen csudáját látják. Állítólag egyszerre két évfolyamát létesítették, melybe a fölvételt nem a törvényszerű minősítéshez kötötték, hanem vagy Wolafka és a nővérek belátása, vagy kinek-kinek egyéni bátorsága szabta meg, hogy az első vagy a második évfolyamra iratkozzék be. Ily intézettel akart Wolafka bennünket megelőzni, számítván (és nem hiába) az emberek hiszékenységére, holott még felsőbb leányiskolája is a kezdet stádiumában van, nyilvános jellege nincs, tehát messze áll a mi debreceni felsőbb leányiskolánktól, melynek nemesak nyilvánossági jogot adott a közoktatási kormány, hanem elismerte *elsőrendű* (teljes 6 osztályú) nevelő-intézetnek, a milyen az országban kevés van s a melyhez csak két évfolyamot kell még kapcsolni, hogy előálljon a teljes tanítóképezde.

Nekünk tehát már is többünk van, mint a Wolafka magán, misztikus képző-intézete. De hát ő jobban tudja árulni a portékáját. Bizonyos azonban, hogy nemesak beszélni, hanem tenni is tud. Bámulatos tevékenységet fejt ki, hogy a katholicismus térfoglalását előbbre vigye, templomban, iskolában, társadalomban egyaránt. A tanítóképzőjében pl. minden nagy elfoglaltatása mellett is két tantárgyat tanít. E mellett óvja baránykait, sőt a mieinkkel is szaporítani szeretné. Ezért ellenére van, hogy az intézetbe a mi egyik lelkészünk bejár a vallást tanítani a ref. növendékeknek. A dolgot megfordítani azonban nem kívánja. Mindenütt ott van, tesz, vesz, agitál, embereket gyűjt, pártokat szervez, szóval a halieütika minden művészetét gyakorolja. — Mi pedig ülünk a suton, nem verjük a dobot, hallgatunk, — így hát sok méltatlanság megesik rajtunk. Ezért hivatkozhatott Wolafka minden ellenmondás nélkül, a városi közgyűlésen az ő tanítóképezdejére, s ezért vethette szemére a városnak a strucmadár politikát.

Hogy micsoda sérelem történik még meg ezután rajtunk Debrecenben, szinte elképzelhetetlen. Mi van még itt meg a kálvinista Rómából, mikor ennek a tanácskozó házában megszégyenítő névvel illeti egy kath. plébánus a közgyűlést, a miért ref. tanintézet létrejövetelehez nyujt támogatást!? Nem álmodtuk soha, hogy Debrecen érintetlenül megmarad kálvinistának, de nem hittük, hogy ide jut.

Persze, az nem volt strucmadár-politika, a mikor Debrecen városa 100,000 frtot szavazott meg a piarista gymnasium kiegészítésére! Az sem volt strucmadár-politika, a mikor a ref. egyetemre javaslatba hozott 2 millió forint ügyét ad acta tették. Az sem volt, a mikor a ref. főgymnasiumban felállítandó párhuzamos osztályok szervezési költségeit egy, azaz egy évre sza-

vazta meg a közgyűlés. Az sem az, hogy a kath. templom renoválására, ha kell, tizezerek állanak a városi pénztárban, s a mi szegény ispotálytemplomunk összedől de a város nem ad reá egy fillért sem. Az sem az, hogy a kath. tanítók lakbérét vita nélkül emelte fel a városi közgyűlés, de ha a kényszer egy ref. tanítót arra visz, hogy a saját lakását is átengedje tanteremnek, a város ez esetben semmi kötelezettséget nem érez. Az sem az, hogy a város érdekében fentartott kollégiumi nyilvános olvasóterem ellátására 2000 frt helyett csak 800 frtot lát jónak megszavazni. Nem, mindez nem strucmadár-politika, hanem természetes folyománya annak a szellemnek, melytől Wolafka Debrecen megújódását és lényegében való átváltozását várja. S mint a jeiek mutatják, nem hiába. Ellenfelünk serény, fáradhatatlan; mi pedig mozdulatlanok vagyunk. Ha újabb-újabb tért veszítünk, ha ellenfelünket egész a vakmerőségig felbátorítjuk, saját gyámoltalanságunknak és közönyöségünknek köszönjük. —f.

Tanügyi hírek.

Debreceni ref. tanítóképző-intézet. Laptársunk, a *Sárospataki Lapok*, ismertetvén az egyházkerületi bizottságnak a tanítóképző-intézet felállítására ügyében hozott javaslatát, következő megjegyzést teszi: „Ezek a megállapodások azonban csak javaslatok! Szívből óhajtuk, hogy valósuljanak meg minél előbb, sőt erkölcsi kötelessége volna minden kerületnek hozzájárulnia ez intézet létesítéséhez! — Mi e szívből jövő óhajtatást nagy köszönettel vesszük; a mi pedig a többi kerületek anyagi hozzájárulását illeti, viszont a magunk részéről óhajtuk, vajha laptársunk felkiáltása meghallgatásra találna az egyes kerületeknél! Akkor bizonyára hamarosan meg lenne a ref. tanítóképző-intézet, — míg így bizony, a debreceni egyház sokfelől megterhelt pénztárának elégtelenségén ismételtlen elodázódhatik.

Tanári fizetések Ausztriában. Az ausztriai középiskolai tanári fizetéseket a múlt esztendőben rendezték törvényhozás útján. E szerint 1898 okt. 1-től számítva, Ausztriában a legkisebb, a kezdő fizetés **1400**, a legmagasabb **4000** forint. E mellett mindegyik tanár kap még ú. n. *Activitäts-Zulage*-t, mely a magyar tanárok lakáspénzének felel meg. Mikor érjük mi ezen a téren utól szomszédainkat?

Nyelvtani műszók. A nyelvtani műszók régen vajdudó kérdésével foglalkozott az országos középiskolai tanáregyesület *ungvári köre* múlt évi évzáró gyűlésén. *Könye Nándor* felolvasásával kapcsolatban. A felolvasó általában ismertetvén azokat a miseriákat, melyek a különböző nyelvű nyelvtanok megfelelő műszavainak valóságos khaósza miatt iskoláinkat sorvasztják s a nyelvtanítást akadályozzák, részletesen ismerteti a magyar nyelvtan műszavait. Fejtegetései során arra az eredményre jut, hogy magyar nyelvtanainkban is a legnagyobb szabadság uralkodik e tekintetben. E zürzavar megszüntetésére a kör a következő határozatban állapodott meg: a központ közvetítésével felkérendő a M. T. Akadémia, hogy az ország tanárságának bevonásával és közreműködésével szerkesztszen egységes s a tankönyvekre kötelező magyar nyelvi műszótárt. Ugy tudjuk, hogy az országos tanáregyesület már évek óta foglalkozik e kérdéssel s a kérdéses műszótár befejezéséhez közeledik. Gyökeres orvoslást azonban ettől a szótártól nem várhatunk, mert annak elfogadására az ország összes intézeteit kötelezni nem lehet s nem is kívánatos. Az azonban szükséges volna, hogy minden egyes intézet

megállapodásra jusson nemcsak a magyar, hanem az összes nyelvtani műszók használatára nézve. mert e nélkül nagyon nehéz eredményt elérni. — A debreceni főgymnasium tanári kara legutóbb tartott módszeres értekezletén ki is küldött ilyen műszótár készítésére egy bizottságot, a szótár készülöben is van, s azt annak idején lapunkban is közzé fogjuk tenni.

KÖZÉLETÜNK.

Erdély az unióban.

(V é g e.)

II.

Alkotmányos szervezet. A magyarországi ev. ref. egyház (a valóságban csak a 4 egyházkerület!) zsinat presbyteri rendszer szerint igazgatja és kormányozza magát. A történelmi fejlődésnek, az egyház életviszonyainak *ott* ez felel meg. Az az egyházközönség, amely számbavehetőbb alapítványi, adományozási, vagy patronusoktól jövő segítség nélkül, önereijéből tartja fent egyházközségi elemi iskoláit, lelkeszi és tanítói hivatalokat, állít közép és felső iskolákat; minden alakuló új intézményekre újra meg újra megadóztatja magát, ez megérdemli, hogy maga igazgassa és kormányozza magát, nem pedig *kormányoztassék!* Igazgatja és kormányozza magát aképen, hogy összes fokozatos hatóságait — kezdve az egyházközségeket képviselő, annak nevében munkálkodó presbyteriumon fel a zsinatig — önmagának önmaga választja; önmagára nézve és maga fölé kormányzóknak, törvényhozónak ő teszi; ő adja kezébe megbízás útján a törvényhozás és kormányzás jogát. *Ott* a külső egyház, fentartása minden terheivel, az egész közönségen nyugszik, erejét abból meríti; azt tehát mellőzni, az egyház alkotmánya kiépítésénél, természetesen nem lehetett. Innen, hogy ez alkotmány, mint épület az egyházközségeken, illetőleg azok presbyteriumain nyugszik, mint fundamentumon, tetőzetét bírja a zsinatban, a mely amazzal szerves összefüggésben áll. Vagy mint élőfa áll a hivek összességében, mint talajban; gyökérszálaival abba fogózik, meglévén fent lombkoronája is. A dolog természete szerint a magyarországi (Királyhágón túli) 4 egyházkerület alkotmányos szervezetében a demokracia elvei érvényesülnek; az a 4 egyházkerület a természetes fejlődés rendje szerint alólról nőtt fel.

Nem úgy az erdélyi kerület. Ennek volt tetőzete sokkal előbb és sokáig, míg fundamentoma még nem volt. Itt a reformációt elfogadták a fejedelmek, azok hatására az urak nagy többsége, a kik alkották csaknem kizárólag a reformált egyházat, tartván szükségétől prédikátorokat, kik hirdessék a köznépeknek azt a vallást, melyet ők elfogadtak. Ebben az egyházban a prédikátoroknak szabad volt az egyedül reájok tartozó ügyekben határozatokat, törvényeket alkotni. De már a közegyházat érdeklő ügyek a főmagistratusok, patronusok, szóval a világi urak teljes számu részvételével tartott gyűléseken (AC. Pars. I. Tit. I. Art. III.), sőt nem ritkán az országgyűléseken tárgyalattak, hol fejedelmi biztos elnöklete alatt világi urak határoztak minden egyházi ügyben; határozataik a fejedelem által megerősítve, minden megkérdése nélkül lelkipásztoroknak és a népek ezekre kötelezőkké váltak. Nem csak, de mint az egyháztörténetből tudjuk, legközelebb a Prot. Irod. Társaság ez évi könyvkiadványában, az „Egyház-

történeti monographiák“ 1 k. 41. lapján Zoványi Jenőtől olvassuk: Mésius Dénes szász lutheranus püspököt 1564-ben János Zsigmond tette le hivataláról; Dávid Ferenc hittani tanításai felett, tehát oly eminenter vallásos kérdésben az országgyűlés tart vizsgálatot és annak utána Dávidot a fejedelem fosztja meg hivatalától. Ez lehetett a systema territoriale alapján, melynek elve: „Cujus regio, ejus est religio“ (azaz: de religione dispositio). Hát itt valóban a fejedelemé volt a regio és az uraké. Ezek tartották a papot, tanítót, ezek az egyházakat teljesen. Erdélyben, ha nincsenek mágnások oly nagy számmal és oly bőkezű adományokkal, ma alig állna fent egy-két ekklezsia. Azoknak alapítványal, vagy évről-évre tett adományai építették meg itt az egyházakat; ők építették templomot, pap- és tanítói lakot, iskolát; ezek fogták védszárnyaik alá a minden segedelem nélkül maradt pap-özvegyeket és árvákat. Mi természetesebb, minthogy ennyi áldozataikért magoknak foglalták le az egyház minden ügyeiben a döntő intézkedést, mely előtt, mint természetes jog előtt, egész tisztelettel hajolt meg az egyházi rend: a szegény papság és nép egyaránt. Így míg amott a demokrata: addig itt arisztokrata elvek uralkodnak az egyház-szervezetben. Itt lassankint kifejlődött és fennáll ma is bántó merevségben, ridegen, visszataszítóan a küriarchia.

Volt itt egészen 1871-ig a kizárólag egyházi rendet illető ügyekben határozó köz-szent-zsinat a papokból és a népes, vagy teljes egyházi főtanács, plenum supremum consistorium, világi urakból, patronusokból, ámbár hogy kik tekintessenek patronusoknak, az sehol sem volt biztosan körülírva, így nem ritkán jogosulatlan emberek is befolytak az egyház kormányzásába, pusztán a nemesség jogcímén. Ezek mellett volt az állandó egyházi főtanács.

1861-ben kezdték meg újjáalakítani az erdélyi ref. egyházkerület alkotmányos szervezetét. Akkor szerveztettek először presbyteriumok az egyházközségeken. Ugyanaz évben kimondatott, hogy minden egyházi hatóságok újjá alakíttassanak rendre egymásután a képviseleti elv alapján. Ehez képest újjá szerveztettek az egyházmegyék 1868-ban; az egyházkerület 1871-ben; és megkezdte működését a köz-szent-zsinatból és népes egyházi főtanácsból egyesített egyházkerületi közgyűlés 1872-ben; a permanens egyházi főtanácsból lett az állandó igazgatótanács. Hogy mindezen fokozatos egyházi hatóságok megszervezésénél a kimondott *képviseleti elv* mennyiben vitetett keresztül, mutassa meg a most kibocsátott „*Utasítás*“.

1. Az egyházmegyén. Az „*Utasítás*“ 33. §-a értelmében van ugyan az egyházközségek által választva annyi világi képviselő, a hány rendes lelkész van az egyházmegyében, de ugyanazon §. szerint a közgyűlésnek tagja választás nélkül az egyházmegye területén levő minden, fő- és középiskolai felszentelt és bekebelezett tanár. Tanácsbírák pedig vannak csak *ketten*, már nem az egyházmegyében levő egyházközségek presbyteriumai által, hanem az egyházmegyei közgyűlés által a *világi rendből* választva. Az egyházmegye jegyzőit, esperesét, fő- és aligondnokait szintén nem a presbyteriumok választják hanem az előbbieket választja az egyházmegyei közgyűlés, utóbbiakat az egyházmegyei közgyűlés kijelölése alapján választja az egyházkerületi közgyűlés. Ugyanez nevez ki esetleg egyházközségi főgondnokot is, a hol ilyen szokásban van, mi elébünk tárja azt a természetellenes állapotot, melyben nem alólról nő fel, épül ki az egyház szervezete, hanem

felülről nehezedik rá a tető az alapra, az azzal szükséges szerves összefüggés nélkül.

2. Az egyházkerületen. Az „Utasítás” 51. §. g) pontja egyházközségek által választott képviselőket ismer, a nem egyházközségeken alapú, nem azokat képviselő, hanem részint az egyházmegyék, részint az egyházkerület által választott tisztviselők: esperesek, jegyzők, püspök, al- és főgondnokok, az igazgatótanácsosok és e testület hivatalnokai, valamint a választás nélkül bemenő tanárok (minden iskolának minden tanára) óriás tömege mellett, olyan arányban, hogy ez idő szerint az egyházkerületi közgyűlést alkotó 297, mondd kétszázkilencvenhét *törvényhozó* között ül az „Utasítás” 52. §-a értelmében az egyházmegyék népességi arányához mérten 75, mondd *hetvenöt* küldött ember a képviseleti rendszer elveivel összhangzóan választva, tehát mindössze $\frac{1}{4}$ rész. Hát biz ez csak játszás azzal a rendszerrel, főleg mikor abban az egyházkerületi törvényhozó testületben ott vannak nemesak a tiszteletdíjas igazgatótanácsosok, hanem az évi rendes fizetést húzó igazgatótanácsai hivatalnokok, kik ama testülettel szemben alárendelt helyzetben, számadási kötelezettséggel állnak. *Ez egyszerűen egy alkotmányjogi képtelenség!*

Önkénytelenül felmerül a kérdés: vajjon e különös, minden egységes alapelv nélkül felépített, a zsinat-presbyteri rendszert teljességgel nem ismerő, a képviseleti rendszert is csak megkóstolt egyház-szervezetben milyen állást foglalnak el a lelképásztorok? Szégyenletesen alárendeltet. Egyetemes papság elvét vallják ugyan a Királyhágón túl is, de őszintén és annak színe alatt nincs megkárosítva egyik fél sem. Hanem, mivel a gyakorlati élet, főképen pedig a lelképásztorok által a közegyház javára végzett munka méltán megkövetelheti: minden fokozatos egyházi testületben következetesen keresztül van vive a lelkészek és világiak közti teljes egyenlőség (paritas) elve.

Erdélyben is azt mondja, az egyházjog tudományos rendszerben megírója, dr. Kolozsváry, hogy azon vezérelvek egyike, melyeken az *egyházmegyék* szervezete nyugszik: „az egyház és világi rend közötti teljes paritás” (195. l.) és felsorolván az egyházmegyét alkotó elemeket, azt állítja, hogy azokban a képviseleti rendszer, valamint a paritas elve nyert gyakorlati alkalmazást (197. l.). Mint annak helyén láttuk: a gyakorlatban a képviseleti rendszer sem valósult meg teljesen kivive; a paritásra pedig Erdélyben nem is gondolnak. Rendszernek pedig sem a tudományban, sem a gyakorlati életben nem nevezhetjük az olyan alkalmazását valamely elvnek, a mely mintegy ötletszerűen feldobva egy helyen, mondjuk: egy szervezet egy részében alkalmaztatik, más részében pedig teljesen figyelmen kívül hagyatik. Így van a paritas elve itt. Mint egyházjogtudományi elvet dr. Kolozsváry is csak az egyházmegyék szervezeténél állítja fel, a valóságban is ott van megközelítőleg alkalmazva, hinnünk kell, hogy csak esetlegesen. És esetlegességnek kell tartanunk határozottan azt az előnyt, melyben az egyházmegyén az elnökségnél részesül az egyházi rend. Mert itt is előny van és nem paritas. Az „Utasítás” 37. §-a szerint ugyanis az egyházmegyei közgyűlés elnöke az esperes, akadályoztatása esetén az egyházmegyei jegyző, ezután a legidősebb lelkész, tehát világi ember soha sem. A paritásról pedig azt mondja az 1885. szept. 20—23. napjain tartott egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve 19. szám, hogy „a szent nép és királyi papság” elve mindnyájunkra alkalmazható lévén, ez az igaz prot. elv, míg a paritás *castot*

teremt: a paritás elvét el nem fogadja. *Nem fogadta* el és elveti következetesen az erdélyi „urak egyháza”, mert a küriarchikus szellem az egyházkerületben, az erdélyi arisztokraták, mágnások és nem mágnások gögje borzadna még a gondolatától is annak, hogy közle és a papság között, ha szinte csak az egyházi életben is paritas legyen. Innen, hogy az egyházmegyei érthetetlen csodától eltekintve, az egyházközségben a pap csak akkor lehet elnök, ha nincs egyházkerület által választott gondnoka, vagy ha ez akadályozva van („Utasítás” 6. §.). A püspök pedig jóllehet méltóságos állásánál fogva egyik egyházkerületi főgondnok, status kurátor, az egyházkerületi közgyűlésen soha nem elnökölhet. Innen van, hogy az egyházkerületi közgyűlésen, ebben a monstre-testületben 297 ember között van 39 lelkész-jellegű ember, a ki mint ilyen foglal ott helyet, tehát $\frac{1}{8}$ résznél valamivel több. Most ha meggondoljuk, hogy azok a középiskolai tanárok, kiket elvont az egyetemről, elenyésző esekély részben visznek magukkal egyházi érzületet az egyház szolgálatába, tehát mondhatjuk, az egyháznak semmi szolgálatot nem tesznek, ezzel szemben a lelkészek élete (itt Erdélyben inkább, mint Magyarországon!) a szó teljes értelmében az egyház szolgálatában emésztődik fel, ég el: érezni fogjuk, hogy méltatlan mellőzése ez az egyház-szervezet kiépítésében, annak szolgálatából legnagyobb és legsúlyosabb részt hordozó lelkészeknek és nevetséges előjogosítása azoknak a tanároknak, kiknek jó nagy része lenézéssel, megvetéssel (? ? Szerk.) viseltetik az egyház és annak intézményei iránt. Az pedig, hogy egyházi emberekre hozzanak egyházi törvényt világi emberek, miknek ők magok csak egy kis részét sem teljesítik, a legenyhébb kifejezéssel élve, elmebeli megtévelyedés.

Az a szellem aztán, a mely ilyen megalkotó, szégyenletes helyzetet juttat az egyház kebelében a lelkészeknek, nagyon természetesen áthat az egész társadalomra. Hogy milyen állást foglal el itt a lelkész a társadalomban, hogy minek nézik őt fent és lent egyaránt: *arról önérzetes ember nem beszélhet úgy, hogy orcáját a szegény pirja ne égetné.*

* * *

Tényeket mutattam be. E tények után sine ira et studio mondhatjuk, hogy a Magyarország és Erdély közti unio nem realis. Hiányzik belőle Erdély részéről az őszinteség, Magyarország részéről a kellő erély. Erdély, bár érzi, hogy többé nem a régi rendszer, nem a nagy urak gazdag adományai tartják fent, mentik meg, hanem a Magyarországgal létrejött egyesülés: még sem gondol az egyesülés szilárdabbá tételére, ha csak a képviseleti rendszer elveivel teljesebb, összhangban leendő átalakulás által is; hanem marad a régi, a kiváltságosok egyháza. Magyarország bár látja, hallja a keserűséget, mely hovátovább általánosabb és kevesebb lesz ott Erdély ellen, ennek eljárása miatt: még sem követeli meg attól a teljesebb alkalmazkodást. Az ilyen, elmebeli fentartásokkal megszerkesztett unio pedig tartós nem lehet. Holott ha valamikor: most szüksége van a magyarországi reformált egyháznak a külső és belső teljes egységre.

Harasztos.

Nagy István,
ev. ref. lelkész.

Nyílt levél

nsgos *Uray Imre* úrhoz, a beregi egyházmegye gondnokához.*

Édes barátom!

Olvastam a „Magyar Hírlap“ jan. 14-iki számából soraidat, a miket — mint magad írod — „felingerülve“ Szöts Farkas úr aggályoskodása által, e lapban közzétettél, vagy talán e lap, más lapból átvéve, kiadott.

Sem Szöts Farkas úr cikkét, sem az ő aggodalmait nem ismerem, de igen a magam aggodalmait a miket jelen viszonyaink közepette érezek; és miután soraid az én aggodalmaimat csak növelik, engeddd meg nekem, hogy e sorokra, nem „felingerülve“, de „higadtan“ előadjam szerény nézetemet.

Hibáztál, édes barátom, hogy „felingerült“ állapotban írtál; ilyenkor az ember aligha képes helyes nézetet nyilvánítani s ennek tulajdonítom azt is, amikor te — a mint azt a lap közzéteszi — soraidat, mint a „beregi egyházmegye gondnoka“ is aláírtad és ez aláírásodból az újságírók, kik arra sem méltatják egyházunkat, hogy annak törvényeit, szabályait ismerjék. azt következtetik, azt hirdetik, hogy általad a „protestáns közvélemény nyilatkozott“. Nyilatkozatodat, „mint gondnok“ csak az esetben írhattad volna alá és ekkor sem egyedül, hanem egyházmegyéd esperesével együttesen, ha erre a beregi egyházmegye gyűlése meghatalmazott volna. És még ha a beregi egyházmegye azt a nézetet vallaná is, a mit te, — ez nézete volna egyházmegyédnek, de nem a „protestáns felekezeté“, hanem annak egyik kis részéé. Az autonómiát ne sértsük! Te, édes barátom, a protestáns autonómia sértésével, megsemmisítésével vádolod befolyásos embereinket és önmagad esel a hibába, magad megsérted az autonómiát.

Te mondtad egyik egyházkerületi gyűlésünkön: „a politikát ne vigyük be egyházi életünkbe“, — helyesen mondtad; de nézetem szerint épen oly helyes és igaz, hogy „egyházi ügyeinket se keverjük bele a pártpolitikába!“ Szentebb dolgok ezek, mintsem ezt tehetnők velük.

Aztán, édes barátom, én nem tudom minő alapon, te a kálvinistákat — mint tudós professor szokta tanítványaival — klasszifikáld: valódi, nem valódi, Bánffy-kálvinistákra osztályozod, magadról és bizonyosan a beregi egyh. m. tagjairól írod: „mi valódi kálvinisták“ stb.

Édes barátom, ehhez talán még sincsen jogod? Én legalább azt hiszem, nincsen; azt tartom, hogy én, ki nem tartozom a beregi egyházmegyéhez, melynek te szeretett gondnoka vagy, — ahhoz az egyházmegyéhez, melynek tagjai iránt én csak szeretetet, csak tiszteletet érezek, — csak olyan kálvinista vagyok, mint te vagy. Utóljára, ha ezen az úton haladnál, a családokozhatlanságot követelhetnéd magadnak, a mi bizony aligha kálvinista elv, s bennünket, kik ezt el nem ismerhetnők, excommunicatio alá vetnél! És ugyan, ha személyeket veszünk példaképpen, te egy Szilágyi Dezsőt, Ráday Gedeont, Horthy Istvánt, egy Hegedűs Sándort a te elméleted szerint nem tartasz valódi kálvinistáknak?

* A „Debrecen“ című politikai lap annak idején az *Uray* úr levelét közölte s ez ügygyel kapcsolatosan később egy vezércikkben szíves volt a mi álláspontunkat is megkritizálni. Most hát teljes bizalommal arra kérjük a „Debrecen“ igen tisztelt szerkesztőjét, hogy már csak a reciprocitas elvénél fogva is legyen szíves e nyílt levelet átvenni, szóról-szóra kiadni s olvasóival megismertetni. Biztosan hisszük, hogy e kérésünk elől a tisztelt szerkesztő úr nem fog elzárkózni. S ezt annyival inkább hinnünk kell, mert a „Debrecen“ bennünket támadott, s mi nem magunk akarjuk magunkat vagy elveinket védelmezni, hanem egy olyan férfiú emel itt szót, kinek politikai pártállása ugyanaz, a mi a „Debrecen“-é. Szerk.

Hidd el nekem, hogy én is érzem, még ha nem tartanál is „valódi kálvinistának“, hogy magyar vallásomat, a melyben születtem, neveltetem, a melyért tenni, tehetségem szerint fáradni kedves kötelesség, — épen úgy szeretem, mint te és mégsem osztom igen sok nézetedet. Nem osztom azt hogy nekünk Tisza és Bánffy több kárt okozott, mint ötven jézsuita: nem osztom azt, hogy egyházi életünk terén csak az nyer elismertetést, ki a „kormányt bálványozza“; és nem kívánom, hogy teljesülne azon óhajod, hogy ne legyen az államkormányban kálvinista ember.

Te legjobban tudod, hogy a politikai életben soha szerepem nem volt, nekem elég elfoglaltatást adott családom és egyházam. Soha képviselőjelölt nem voltam, nem is akarok az lenni; soha semmiféle kormány támogatásában nem részesültem, nem is volt, bizonyosan nem is lesz erre alkalom; politikai nézetemet, a mikor ideje volt, nyilvánítottam belátásom szerint, ezentúl is azt teendem. És mindezek dacára állítom és bizonyítom, hogy „felingerült“ állapotban írott soraid nem egyeznek meg a történetekkel, nevezetesen az a kálvinista egyház, a melyről írod, hogy ki van belőle ölte minden érzés és szabad szellem, az én igen-igen csekély személyemet — pedig tudta, hogy nem voltam a kormány embere — érdememen felül többször tisztelte meg bizalmával, s így bennem nem a politikai párt tagját, de az egyházat szerető embert nézte. És bizonyosan az a beregi egyh. megye is nem a politikust, de a vallását szerető kálvinistát választá gondnokul; hiszen mint politikustól elpártolt tőled, — Lónyai Sándor lett a képviselő.

Hogy Tisza és Bánffy okozott-e s minő kárt autonómiánknak, erre nézve egy jó hazafi és bizonyosan általad is „valódi kálvinistának“ tartott eihalt jelesünk, Palóczy Lászlónak szavait idézem neked, ki 1848 9-iki országgyűlés aug. 4-iki ülésén tartott beszédében mondá: „Mi protestánsok csak a többségnek és a törvénynek hódolunk.“

Azt hiszem, ez a valódi protestáns nézet és annak tartod te is, s ha egyházi törvényhozásunk és közigazgatásunk terén a „többség“ döntött, abba bele kell nyugodnunk s ha nem tartjuk helyesnek, oda működünk, hogy saját, ellenkező nézetünknek többséget szerezzünk; de addig, míg a „többség“ által hozott törvényt és határozatot törvényesen megváltoztatva nincs, a többséget gyanúsítani nemesak nem helyes, de nem is szabad!

Nem szorultak rá s nem is akarok védelmére kelni felekezetünk előkelőinek, kiket te soraidban említesz, csak az jut eszembe, hogy volt oly időszak — én is, te is még kis gyermekek voltunk ebben a korban — a midőn az egész nemzet halálra, hallgatásra, némaságra volt kárthatva, és ugyan ki volt egyike azoknak, kik nem riadva vissza, a mitől méltán tartaniok lehetett: a börtöntől, a vagyon-elkobzástól, — vallásfelekezetünk, és hazánk érdekében felszólalni merészkedtek? S ki volt egyike azoknak, kiknek felszólalása elősegítette, hogy ez a rémes korszak, midőn a szurony és te általad most föl sem vett ultramontanizmus kezében levő görbe pásztorbot egyesült megsemmisítésünkre, — elműljék? Hát bizony, akárki mit mond az a sokak által annyira gyűlölt, annyira vádolt Tisza Kálmán volt az, ő, az ő felszólalása tette lehetővé, hogy most őt szidhassák, sőt vallásos érzületét is kétségbe vonják!

A jézsuitákról véleményedet sem osztom, édes barátom, azt t. i., hogy ezekből 50 db. sem okozott nekünk annyi kárt, mint Tisza és Bánffy stb. Én egyet

sem óhajtok belőlök, de még növendékeikből sem!
A te izlésedet épen nem irigylem!

A gyűlölet, a „felingerült” állapot nem tesz bennünket elfogulatlan, igaz birákká!

Te „bereg-i ember vagy”, megyédből indult ki a Rákóczy hadjárata, tarpai hiveid között bizonyosan élnek azoknak utódai, kik a Rákóczy-zászlókat lengették; így érdekelni is fog, olvasd el, minő véleménye volt hazánk e szeplőtlen jellemű nagy emberének, II. Rákóczy Ferencnek a jézsuitákról; ajánlom neked, olvasd el, és ha azokat is. mit e jó urakról, a jézsuitákról az igaz *historia előad*, átolvasod, bizonyosan más lesz a véleményed; nem óhajtod vissza — a mitől, úgy látom, jelen lelki állapotodban nem félsz — a Szelepcsényi kort.

Legyünk igazságosak, édes barátom; légy én hozzámm is az. Látod, én, ki évek óta arra a politikai pártra szavaztam, melynek te is egyik tagja vagy, ma iszonyodva látom azt a nemesak alkotmányellenes, — nemesak hazámra nézve veszedelmes, de úgy a hazai higgadt nézetű emberek, mint a külföld előtt nemzetünket gúny tárgyává tevő eljárást, mit ma némely u. n. valódi honatyák művelnek, — elszomorodva látom, hogy azok, kik az önállóság, a függetlenség jelszavát hangoztatják és e jelszavak alatt nyertek mandátumot, valódi és nem valódi hazafiakra klasszifikálják a haza polgárait és ugyanők azt tartva: *flectere si superos nequeo*, *Acheronta movebo*, — mi magyarul annyit tesz: ha a jó Isten nem segít, az ördöggel is szövetezem! — szöveteznek a socialismussal, szöveteznek az ultramontanizmussal és megkötik a barátságot a Molnár apátok, Zichy Nándorok hadával, a Lepsényiekkel stb. Bizony-bizony, édes barátom, ily szövetségbe én soha, de soha bele nem lépek, még akkor sem, ha te nem tartanál valódi kálvinistának, ha nem tartanál jó magyar embernek. És a mikor ily emberek dobálják sárral felekezetünk előkelőit, én úgy látom, míg egyik kezükben ott van a sár, melylyel jeleseinket dobálják, — a másikban ott van az arany, mit a magyar felekezetünket és magyar hazánkat megsemmisíteni akaró ultramontanizmus adott nekik! Félek, félttem hazámat, félttem magyar felekezetemet attól az ultramontanistól, attól a clericalismustól, a mitől te — becsületes lelked nemes optimismusából — nem félted.

Látod, édes barátom, ez én hitem, ez az én erős meggyőződésem és épen azért óhajtom, kívánom én, hogy államunk kormányán kálvinista ember is legyen, mert *kálvinista emberről feltételezni sem tudom, hogy jó hazafi ne legyen*; és mint protestáns ember, mint tégedet jól ismerő, tégedet szerető barátod, kérlek, ne mondj ítéletet soha felingerülve, s az egyházi, a felekezeti dolgokat ne vidd a politikai élet bizony-bizony rüt küzdelmébe, hanem — a mint hiszem, hogy eddig is tetted — tedd ezentúl is, támogasd és olvasd prot. egyházi irodalmunkat; olvasd, terjeszd lapjainkat, hol szabadon nyilváníthatod nézeteidet, s ha e nézetek helyesek, bizonyosan többséget is alakíthatsz mellettük, s légy meggyőződve, hogy több hasznot szeresz magyar vallásfelekezetünknek, mint azzal, ha ennek érdeket a pártpolitika zavaros hullámaiba dobod.

Engedj meg nyíltságomért, de alig van valaki, kinek több joga lett volna mindezeket előadni, mint szerető barátodnak

Ujfalussy Bélának.

Az a 800.

(Ily címen, ugyancsak Uray Imre egyházmegyei gondnok úrhoz intézve egy másik nyílt közleményt is vettünk, a melynek azonban már csak egyes részleteit mutatjuk be az alábbiakban.)

A kongrua-ügy a mai protestáns egyháznak legvitálisabb jelentőségű érdeke. És az 1898. évi XIV. t.-c. a lelkészi javadalmak kiegészítéséről, mégis csak megszületett E t.-c. ha jól tudom 800 frt összegig rendeli a kiegészítést. És milyen időben jött e törvénycikk? Akkor midőn elhagyott bennünket a régi jogi helyzet, el a jó magyar fekete föld, mely magyar uraknak termett valaha, el a vagyonos, előkelő urak, kik városokra és a fővárosba költözének, el a teherviselő köznép türelme és fentartó ereje, el a saját bátorságunk és kitartásunk. Mert ebben a században nem szenvedni tanultunk és félni nem, hanem megtanultunk félni.* Erről a felelemről sokat lehetne mondani, de az már úgy se használna. A segítség tehát meglehetősen az utolsó órában jött. De talán sok is jött? 800 frt . . . az mégis csak sok, megárhathat a sovány javadalomhoz szokott, egyszerű embereknek? Megkövérednek és ezek a kövérre hizott pásztorok aligha lesznek hasznavehetőek. Így szól továbbá a visió, mely látván látja már a kihizott pásztorokat és az alig lézengő sovány nyájukat. Eltekintvén attól, hogy más élet pályáján működő hivatalnokok szintén élveznek 800 frt és azt meghaladó fizetést, mindazáltal meg nem kövérednek, sem testökben sem lelkökben, eltekintvén még attól is, hogy más pályákon találtnak szerencsés halandók, kik a lelkészek általános intelligentiájával, vagy éppen tudományos képzettségével össze se mérhető, intelligentiának se nevezhető előkészület mellett szintén élveznek 800 frt összeget meghaladó fizetést, eltekintve még attól is, hogy a 800 frt javadalom is alig elégséges a lelkészeknek valóban *független* s így állásuktól megkivánt helyzetet teremteni, csupán azon egy küszöbön álló körülményt kell fölemlítenem, miszerint a gondnok úr feledni méltóztatott, hogy már a közel jövőben *nem e kettő* között adatik választás, hogy kövér papok és nem kövér papok, hanem eme kétféle állapot között *kell* választani, hogy *valamilyen papok és semmilyen papok!!!* A valamilyen lelkészekre ad reményt az a tíz-húsz theologus ifjú, a ki most összes theologiai intézeteinkben készül a lelkészi pályára és a semmilyen papokat jövendőli az a sok ezer ifjú, a ki a lelkészi pályára ügyet se vetve siet a jogi, tanári, orvosi és másféle pályákra. És fájdalom, nem mondhatjuk nekik, hogy *nem jól teszik*. Ha ez elvitázhatlan tény a gondnok úr független érülettel mérlegeli, kénytelen lesz belátni, hogy a *kövér pásztorokra* való hivatkozás, legfeljebb kövér tévedést és elfogultságot képezhet a nevezett helyen, de kövér *argumentumot semmiképpen*.

Még egy aggodalmat és egy vádat kell méltatnom röviden.

Azt az aggodalmat, *hogy mi lesz a hivekkel, kikkel állítólag senki sem törődik az ég alatt?* Mi lesz a lézengő, sovány nyájakkal?

Hát az a teher-könnyebbités, mely egyedül a kongrua mellett lesz lehetséges? Az új és *igazságos* egyházi adózás rendszere, mely a kongruának egyenes következtése lesz? Mert a törvény megengedi, hogy a protestáns hiveknek erejük feletti egyházi adója erejük-

* A hirneves protestáns főurnak, az öregebbik Wesselényi Miklós bárónak emlékeztetés szavai, miket a parlamentben mondott volt: „Engem a császár megtanított szenvedni, de félni *nem*”. Sok ideig ennek a jelszónak hódolt a prot. egyház Magyarországon is.

höz mért, könnyen hordozható méretekre leszállíttassék, sőt kilátásba helyezi, hogy éppen azt a hiányt fogja visszapótolni a kongruával, a mely hiány az egyházi adók csökkentésével beállott, miből látható, hogy a kongrua nem csupán a pásztorokon kíván segíteni, hanem a híveken is. Ha nem így volna, úgy nem érne nekünk a kongrua semmit. Éppen ez irányban hangzott is annak idején az országyűlésen sok derék és méltánylandó fölszólalás, mely úgy protestáns mint függetlenségi szempontból nagyon is figyelemre és elismerésre méltó vala. De hogy valóban így ér valamit a kongrua, hogy így érti ezt úgy az állami törvényhozás, mint a jövőbe látó egyházi kormány: azt maga Uray gondnok úr bizonyítja érdemes cikkében, melyben konstatálja, hogy már meg is kezdődtek az árlejtések s a 800 és 900 frtos lelkészi javadalmak lecsavartatnak jóval a 800 frt alá . . . Igen természetesen . . . mert az állami törvény kedvezménye nem hagyhatja a terheket azok nyakán, a kik eddig is erejük felett hordozták és nem siethet segítségére annak, a ki eddig is csekély terhet vállalt és azért nem tudott lelkészének illő fizetést adni. Hiszen, ha a kongrua csak a tarthatatlan status-quot vette volna alapul és nem a behozandó méltányos egyházi adó-alapot: az esetben éppen a nemzetiségek javára billent volna az állami gráciának mérlege, mivel azok igen csekély egyházi terhet viselnek és akkor mondhatná nekünk szemünkbe egy politikai Mefiszto: Hol vagyon a ti pápátok, a ki mondatik kálvinisták pápájának? És a mi nyelvünk megnémulna. Így pedig Mefiszto nem kacaghat . . . Ez érdekek megóvásáról sok szépet lehetett akkor olvasni, mit el nem olvasni minden független magyarra nézve kár vala. Hogy pedig vannak lelkészek, kik megengedik, hogy 900 frt értékű díjlevelük megcsontassék s a hívek adójának reducalásával az ő fizetésük csak 800 frtra reducáltassék, holott materialis szempontból 900 frt mégis több mint 800 frt: ez azt mutatja, hogy a mi lelképásztoraink nem önzők, sőt önként lépnek a lesavanyodás lejtőre, önérdekeik megtagadásával adván példát az egyház előhaladásának önzetlen szolgálatára. Mert ne feledjük a kongrua igénybevétele a lelkészekre nézve jogosítvány, de nem kötelezettség. Éppen ezért az Uray gondnok úr által érintett lelkészek magatartása elősmérést és tiszteletet érdemel és nem megrovást.

Magával a váddal foglalkozni sem akartam idáig és mégis már eddig is nagy részben el van oszlatva. A vád lényege abban áll, hogy a lelkészek a törvényadta kedvezményt módfelett ki akarják használni s a prezent pénzből minél többet markolni.

Minő súlylyal bír e vád, magokra a lelkészekre nézve, a fentebbiekből már látható. De azt is érdemes ám tudni, miként segítkezik az egyházi felsőség eme túlfeszített kapzsiság elősegítésében. Ezt nagyon érdemes tudni, mert:

Előszőr is. a Közalap Végrehajtó Bizottsága, mely a kongruás papok rovatos ívét és mellékleteit a kormányhoz fölterjeszteni volna hivatva, múlt év december 15 és 16 napján tartott ülésében a lelkészeknek kiegészítés végett fölterjesztendő kimutatásai és mellékletei fölterjesztését megtagadta, illetve elnapolta, az összes iratokat szabatosabb fölszerelés és ellátás végett a kérelmezőkhöz visszaküldeni határozta, a nélkül, hogy a kérelmezőket biztosította volna az iránt, miszerint 1899. január 1-ső napjától esedékes kongruájuk nem forog e veszélyben a kérelmezés elmaradása, illetve késedelmzése miatt; mert végre is kérdésbe jöhet, ha vajjon kiutálnak-e január 1-től fogva olyan kongruákat, melyek

január 1-én még kérelmezve se voltak? És ha nem: ki ad kártérítést a sérelmes lelkészeknek a január 1-től esetleg elveszett kongruáért? Az is tanulságos eset leszen, ha a másfelekezeti lelkészek kongruája már január 1 től fogva kiutaltatik, mivel ők *jobban siettek*, a mienk pedig kérdésessé válik, mivel *alaposabb és szabatosabb* előterjesztésekre kimutatásokra és fölszerelésre törekedtünk még idővesztegetés árán is.

Másodszer ez a Bizottság újra kijelölven a kérvényezés alapvonalait, adott útasításában meghagyta, hogy a fi'akkal bíró lelkészek a fuvarköltségeket esetleg fogattartás költségeit ne tegyék *levonásba*, hanem *csakis javaslatba*, holott a törvény a fogattartási költség fölszámítását és annak 400 korona erejéig *levonásba* helyezését megengedi. Látni való ebből, hogy a Bizottság nem csak jogtalan javadalom kieszközléséhez nem nyújt segédkezet, de a lelkészeket a törvény által nyújtott jog és kedvezmény igénybevételeben is korlátozni s e kedvezménytől visszariasztani törekszik, a mihez pedig joga nincs is és a mi ellen a lelkészi karnak protestálni joga is, kötelessége is, úgy az igazság, mint az egyház érdeke szempontjából és előttem megfoghatatlan, hogy ez igazolhatatlan visszariasztásért eddig senki *nem protestált* a mai napig. Pedig ez ellen protestálni kell éppen azoknak az egyh. kerületeknek, melyek kebelükben missiói lelkészségeket tartanak fenn. Mert ha ezeknek legalább 400 korona úti átalány a 800 frt csonkítatlan fizetés mellett nem biztosítatik: a sok munkával és felelősséggel járó missiói állomások mielőbb lelkész nélkül maradnak, mert hát a víznek az a természete, hogy lefelé törekszik, az embernek pedig az a szokása, hogy előnyösebb helyzetbe jutni iparkodik. Már pedig a törvény minden lelkésznek biztosít 800 forintot a diploma után és nem az eklézsia után. Így az okleveles káplánok is megnyerhetvén a 800 forintot, kérdés: miért szolgáljon a missiói lelkész 800 frtnál is kisebb javadalomért?

A kongrua bizony édes keveset ad, de sok keserű kifakadás lön vele megorvosolva. Én örvendek neki mert általa egyházunk előnyomulásának több útjait látom megnyitva, mely utakról mielőbb más cikkben szándékozom egyet-mást elmondani. Uray gondnok úr pedig még inkább örvendhet annak, mert az az 1848. évi XX. t.-c. megvalósulása. És ha ez a megvalósulás Tisza Kálmán által jött létre: ily 48-as politika ellen mi kifogása lehet egy függetlenségi pártelnöknek? Ha pedig nem ő általa valósult volna meg mai értelmében: miképpen vádolható e dologban?

Ezek után a jelen kérdésben még csak a magam független voltát kell beigazolnom. Én azon a földön lakozom, a melyről a kongrua-törvény csak éppen egy szóval rendelkezik, t. i. ezzel az egy szóval . . . „kivételével”. Tehát már vagy bal, vagy jobb sorsom megőrizett attól, hogy e kérdéssel szorosabb érdekelttség fűzzön össze, éppen ezért függetlenül szólhattam hozzá s igaz örömmel örvendezhetek a régóhajtott követelmény megtestesülésének.

Ez igaz örömöm jeléül ohajtom közrebocsátani e néhány sort, azzal az ohajtással, vajha ez áldásos törvény előnyeit jól fölhasználhatná ref. egyházunk a jövőendő biztosítására, hogy megizmosodhassék a mi magyar ref. egyházunk s vele és általa „boldoguljon a magyar hazája!”

Benevolus.

A D A T O K

a tiszántúli ev. ref. egyházkerület kebelében lévő
egyházak történetéhez.

70. A nánási ev. ref. egyház történelme.

(Folytatás.)

A kuruc kor pusztításai tették erős próbára az egyházat a XVII. század végén. 1676-ból biztos adatunk van, hogy Nánás városát is elpusztították a kurucok, mivel I. Lipóthoz szított. Hogy az 1660-tól lefolyt egy évtized alatt is milyen mérvet öltött a pusztítás, mutatja az, hogy Rápolti felsorolja: „nánási hallgatóság, az idő lefolyása alatt, míg ott lakott* es e szerint 422 hallgatója volt összesen. 1663—1670-ig összeadott összesen 129 párt, született összesen 437, halottainak száma 96 volt.*

Csak ezen számok is elég megdöbbentők!

Azon korszak volt ez, melyet a magyar protestantizmus leggyászosabb korának nevezünk. A mikor a clerus a bécsi kormánynak a protestánsok iránti ellenséges érzülete folytán azon ürügy alatt, hogy a Wesselényi-féle összeesküvésben résztvett lázadók megbüntetésének, sikerült rávennie a királyt, hogy Pozsonyban, 1671-ben rendkívüli törvényszéket (judicium delegatum) állítson fel, mely törvényszék elnöke Szelepcsényi György esztergomi érsek és királyi helytartó, bírái pedig 5 püspök és 14 mágnás és nemes, mindnyájan katolikusok voltak. E törvényszék 300, többnyire protestáns nemest vont kereset alá és ítelt halálra vagy börtönre vagy száműzésre és jószágvesztésre.

Ezután a protestantizmus rendszeres kiirtásához fogott a katolikus papság. Jézuiták és dragonyosok jártak együtt, mint „hittérítők“ az ország felvidékein, templomokat, iskolákat elszedtek, lelkészeket és tanítókat elűzték és kioztak. A lelkészek és tanítóktól megfosztott gyülekezetekbe pedig jézuitákat helyeztek be és a népet erőszakkal hajtották a misére. Ezen sikereken felbuzdulva, 1674-ben minden magyarországi prot. lelkészt és tanítót a pozsonyi törvényszék elibe idéztek. Azonban az ország északkeleti és tiszántúli vidékén, vagy a török hódoltsága területén lakó lelkészek és tanítók nem jelentek meg, amennyiben a budai basa határozottan megtiltotta nekik a Pozsonyba való menetelt.

Igy tehát a hajdu városok lelkészei is kikerültek a gályarabok iszonyu sorsát.

Míg a clerus üldözési dühe elkeseríti a protestánsokat, addig Ampringen Gáspár királyi helytartó tetszése szerint sértette az alkotmányt, a német csapatok tábornokai pedig Spankau, Caraffa, Kobb és Srossoldo zsarolták és kiozták a népet és nemességet egyaránt. Az elégtelenség végre Thököly felkelésére vezet. — Thököly XIV. Lajos francia királytól, Apaffy Mihály fejedelemtől és a töröktől segítettve, rövid idő alatt kezébe keríti Felső-Magyarországot. Protestánsok és katolikusok a legnagyobb kegyetlenséggel üldözték egymást.

Nem csoda, hogy ha a Bocskay kora óta a vallás-szabadság és alkotmányért folytatott harcokban magokat mindig kitüntető hajduk is Thökölyhöz csatlakoztak 1678-ban és ettől fogva Thökölyvel tartottak mindaddig, míg Thököly a váradi basa által el nem fogatott és fogoly gyanánt Konstantinápolyba nem küldetett.

Nem csoda, ha a hajduk a háboru pusztításait megunva, de meg a török hűtlenségén bosszankodva, a magyar királynak esküdnek hűséget és Buda ostro-

mánál is jelen vannak 1686-ban. Itt tanusított vitézségük jutalmául I. Lipót a hajduk azon panaszára, hogy adomány- és kiváltság-leveleik dacára a katonatartásra és más közterhek viselésére köteleztetnek, 1687. aug. 4-én olyan védlevelet ad nekik, hogy ilyen terhektől annyival inkább felmentessenek, mert különben is Ő Felségéhez mindenkor megtartott hűségük miatt felégettettek, javaiktól megfosztattak és végső romlásra jutottak. Ezért erősíti meg még az 1691-ben Erdély számára kiadott diplomában is a hajduk kiváltságait. Egészen 1702-ig nem is voltak megadóztatva, de 1702. ápril 15-én a szepesi kamara azon megbízást nyerte, hogy a hajdukat is írja össze.

Megdöbbentő eredményt mutat az összeírás, mely szerint Kálló, Böszörmény, Nánás, Dorog, Hadház, Vámos-Péres és Szoboszlón összesen 689 nemes hajdu, 9 beköltözött nemes és 284 szabados család volt.

A szepesi kamara által kiszabott adó befizetésére azonban nem kerül a sor, mert közbejön az az esemény, hogy a nemzetnek alkotmányáért és vallás-szabadságáért fegyvert ragadó II. Rákóczy Ferenchez a hajduk is csatlakoznak, mert hiszen a hajdukat mult-jok a szabadsághoz fűzte. Sokat szenved a hajduság ezen harcok alatt. Ennek emléket őrizi a hajdu kerület 1705-iki jegyzőkönyve, mely szerint Károlyi egy ízben a német hadak előtt a hajdu vidéket elpusztítja, 1710-ben pedig a pestis pusztít. Rákóczy szerencse-csillagának hanyatlásával pedig a hajduk már nem tudják, hogy kinek engedelmeskedjenek, ezért tömegesen térnek vissza a király hűségére. A szatmári béke 5. pontja rendelkezik rólok, hogy „a hajduk szabadságai a jövő országgyűlésen megvizsgáltatnak és a mennyiben megsértettek volna, helyre állíttatnak“.

Az itt rajzolt állapotok érthetővé teszik, hogy a nánási ref. egyházzal 1670—1725-ig miért tudunk olyan keveset. Kétségtelen azonban, hogy a folytonos pusztulás közepette is fennállott az egyházközség. Épen a kuruc korban 1706. január 13-án Polgáron tartott gyűlés határozza el, hogy a hajdu városok lelkészei felváltva teljesítsék a tábori lelkészi szolgálatot a kuruc táborban és pedig úgy, hogy mindenik lelkész hat-hat hetet töltsön a táborban.

Az 1676-ban elpusztított Nánás városa lassan épülhetett fel romjaiból, de mégis csak felépült. Már 1687-ben Désán István az egyháznak ajándékoz egy három lábú ónkannát, a felírás szerint: „a mostan újabbra épülendő nánási ekleziának“. Ez még most is az egyház birtokában van. 1690-ben ugyanő és felesége Sötér Erzsébet ajándékoztak egy ezüst poharat. Az egyházközség fennállása mellett bizonyít a legrégebb városi jegyzőkönyv is, melyet 1691-ben: „Désány Miklós vett, melyet kíván, hogy Isten ő felsége engedje ezen városnak mostani szabadságában, de e mostani siralmas változó esztendőknél örvedetesebbekben boldogul kötelességek szerint tisztán és igazán beírni“. * Ezen jegyzőkönyvben 1696-tól fogva minden évről fel van jegyezve az egyházi szent edényeknek a kurátor vagy a fősküdt által történt átvétele. Úgyanott 1700-ról a nánási predikátor fizetése van leírva, továbbá a „Salarium rectoratus Nanasiensis“. ** Ezen utóbbi adat rendszeresen fizetett lelkészeiről és rektoráról tesz bizonyosságot.

Barcsa János,
h.-nánási gymn. tanár.

(Folyt. köv.)

* Rápolti i. m. 100—123 l.

* Városi jegyzőkönyv I. címlap.
** U. o. 1700.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Az Erzsébet-királyné ösztöndíj-alapítványra**, melynek kamatai debreceni ref. főiskolánk szegény sorsú jeles növendékeinek felekezeti különbség nélkül való segélyezésére lesznek hivatva, újabban a következő adományok érkeztek: Medgyaszay Gyula 4 kor., Böszörményi Lajos 2, Biki Károly 2, Fülep András 4, Kató Mihály 2, dr. Serly Sándor 2, dr. Biber Gyula 2, dr. Gyenes Manó 4, dr. Gonda Jenő 2, dr. Fráter Béla 2, Berényi Zoltán 2, dr. Falussy Árpád 2, Biber József 2 korona. Az általunk idáig nyugtatott összeg 4464 korona 10 fill. + 32 korona = **4496 korona 10 fillér**. Minthogy az adományok gyűjtésével megbízott küldöttség a gyűjtés eredményével legközelebb el akar számolni, hogy azután a begyűlt s idáig is takarékpénztárilag kezelt összeget főiskolánk pénztárába beszolgáltatthassa s az alapító levelet főiskolánk gazdasági s igazgató tanácsa útján már a tavaszi egyházkerületi közgyűlésének bemutathassa, tisztelettel és bizalommal kérjük mindazokat, a kik gyűjtő-ívet kaptak, hogy ezeket *Márk Endre* coll. és egyházkerületi ügyész úr címére (*Debrecen, ref. főiskola*) sziveskedjenek haladéktalanul beküldeni, még akkor is, ha az iven semmi adomány sem folyt volna be. A nemes célt támogató kegyes adományok szintén az ő címére irányítandók.

— **Apró hírek.** A *debreceni főiskola* akad. igazgatójává a f. hó 30. tartott akad. tanácsülés 1898/9. és 1899/1900. tanévekre *Csiky Lajos* theol. akad. tanárt választotta meg, a kinek ekként megüresedett theol. dékáni hivatalát *dr. Erdős József* theol. tanár foglalja el. — *Dócsi Imre* középisk. felügyelő a közelébb mult hetekben a máramaros-szigeti és szatmári főgymnasiumokat, továbbá a szatmári felsőbb leányiskolát látogatta meg s mindenütt körülményesen megvizsgálta az intézetek külső és belső állapotát. Vizsgálatainak eredményét a tanári karokkal tartott értekezleteken adta elő. — *Szabolcska Mihály*, temesvári ev. ref. lelkész e hó 1 én a Kisfaludy-társaság rendes tagjává választották. Szívből gratulálunk kitüntetéséhez! — **A kis-újszállási ev. ref. főgymnasiumban** létesítendő convictus alapja javára a tanári kar által tartott első felolvasó-estély 20 kros belépti-díjakkal 18 frt 70 krt jövedelmezett. A tanári kar az estélyek tartását folytatni fogja s ugyancsak e célra február hó végén a főgymnasiumi ifjusági kör bált rendez. — Érdemes a megemlítésre, hogy a kis-újszállási *izraelita* nőeg let január 31. tartott báljának fele jövedelmét szintén a convictusi alap gyarapítására szánta, a mint ez a bál meghívón olvasható. — **Huss-szobor Prágában.** Prága városának képviselő testülete jan. hó 16. 44 szavazattal 40 ellenében elfogadta a tanács azon indítványát, hogy *Huss János* szobrát Prága egyik legnagyobb terén az u. n. „Altstädter Ring“-en állítsák fel. A határozat keletkezésének érdekes részleteire és körülményeire vissza fogunk térni.

— **Gyülekezeteink köréből.** *Hm.-vásárhelyi ev. reform. egyházunkban* az elmúlt évben a szokottnál nagyobb mérvű volt a hivek áldozatkészsége az ujon-

nan épített templom felszerelése alkalmából. Nagyobb adományok e célra: 600 frt Baranyi Pétertől és Baranyi Ferencztől második harangra; 300 frt Szénási Bálinttól kisebb harangra; 150 frt özv. Mónus Istvánától Tóth Annától urasztali diszteritőre; 80 frt Baranyi Ferenczné Szabó Erzsébettől urasztali ezüst kehelyre; 80 frt Vigh Pálné Szöllösi Katalintól másik kehelyre; 80 frt Daru Zsuzsánától harmadik kehelyre; 60 forint ugyancsak Daru Zsuzsánától boros kannákra; 40 frt Zsoldos Sámuelné Nagy Judittól urasztali ezüst tányérra; 40 frt Gombos Lajostól és nejétől betegek urasztali ezüst készletére; 100 frt Kérdő Sándor és neje Juhász Sárától keresztelő medenczére s kannára; a templom egy ablakának költségeit (mintegy 150 frt) ajánlotta meg B. Kis Sárától özv. Faragó Sámuelné. Hagyományozások ez évben: Néh. Patkó Erzsébettől 500 frt; néh. Kovács Judittól és férje Kovács Mihálytól 200 frt. Főgymnasiumunk felszentelése alkalmával „Szegény tanulók segély alapjául“ 116 frt 75 kr tétetett félre, mint a táncmulatsági felülfizetések összege. Táptintézetünkre az őszi segélygyűjtés eredménye 311 frt 55 kr. volt. Ezekon kívül a gymnasiumnak gyűjtött nagyobb adományok: „Hm.-vásárhelyi Takarékpénztár“ 70 frt; a „Népbank“ 35 forint; a „Központi Takarékpénztár“ 20 forint. Főgymnasiumunk két új tanára: *Farkas Lajos* és *Demeter István* f. é. jan. 29-én tartották meg székfoglaló értekezéseiket a tornacsarnokban. Az igazgatótanács elnöke, nt. Szeremlei Sámuel lelkész beszéde nyitotta meg a szép unnepelet s felhívta nevezett tanárokat székfoglalóik megtartására. Erre *Farkas Lajos*, a német nyelvtan és irodalom tanára „Luther és az új felnémet irodalmi nyelv“ cím alatt értekezett, megismertetve a nagy reformátort, mint a német irodalmi nyelv megalapítóját. Tekintve korunk felekezeti közönyét, már tárgya szerencsés választásáért is köszönettel tartozunk a tudós tanárnak; tanulságos és szép kidolgozásáról pedig a legteljesebb elismeréssel szólhatunk. Az efféle értekezéseket, üdvös eszmélődés végett, a nagy közönséggel volna kívánatos megismertetni! Majd *Demeter István*, a természettan és mennyiségtan tanára olvasta fel értekezését „Az időmérésről“, mely szintén igen tanulságos és igen érdekes volt, a figyelmet mindvégig lekötötte. Végül igazgatótanár buzdító beszéde zárta be unnepeletünket. Aznap este a lelkészek és tanárok a „Fekete Sas“-ban gyűltek össze bankettre, mely főképen az értekező tanárok éltetése mellett vidám és szellemes volt. (—i —s.)

— **Szomorú kép.** Az 1898. évre készített kimutatás szerint Debrecenben ev. ref. tanköteles van: 6—12 éves fiu 2842, leány 2891, összesen 5833. E kimutatásból azonban hiányzik 7—800 olyan gyermek neve, kik feljárnak iskolába. 12—15 éves fiu 1065, leány 1054, összesen 2119. A mindennapi iskolába feljár az 5733 növendék közül fiu 2072, leány 1940, együtt 4012, így a hiány 1721. E számhoz hozzá adva a város által összeállított kimutatásból hiányzó 7—800 gyermeket, bátran mondhatjuk, hogy Debrecen városában 2500 egy nő fel, hogy az iskolát csak hiréből ismeri. Jelenleg van: a) fiuk részére 8 helyen 22 tanterem, hozzá számítva a főisk. elemi 5 termet, együtt 27 tanterem; b) leányok részére 12 helyen 23 tanterem, összesen van 50 tanterem u. annyi tanítóval. Átlag a feljáró 4012 növendékből jut egy-egy tanítóra 80—81 gyermek, amennyi már a törvényben egy tanteremre kiírt létszámot nagyon felülmulja. Megjegyzendő, hogy ez 50 tanteremből és tanítóból 2—2 ideiglenes. Az ismétlődő iskola még szomorubb képet nyújt. Van a városi kimutatás szerint

ismétlő iskola köteles: fiu 1065, leány 1054, összesen 2119. Ehből feljár: fiu 524, leány 723, összesen 1247; így a hiány 871. A feljáró 524 fiu részére 4 tanterem van u. annyi tanítóval s így átlag egy tanítóra 131 növendék esik! A lányok részére már 8 tanterem és tanító van s így a 723 leányból egy-egy tanító vezetése alá 90 esik. Ez a törvényben kiirt létszámot méginkább felülhaladja.

— **Örömünk és dicsekvésünk.** A vallás és közoktatási m. kir. miniszter értesítette a tiszántúli egyh. kerület püspöki hivatalát, hogy a debreczeni ev. ref. tanítóképző intézetnek 1897—8. tanévi működéséről szóló jelentését, — abban feltüntetett korszerű és elismerést érdemlő fejlődésénél fogva, örvendetes tudomásul vette. Vivat, crescat, floreat!

— **Szász Domokos emlékeért.** Az Erdélyi Prot. Lapban Páll Károlyné, Sándor Ilona, a toplicai lelkész neje egy fölhívást intéz az összes ref. papnékhoz a püspök emlékének megörökítése érdekében. Aldozzunk — ugymond — az igaz ember dicső emlékének. Mi papnék, tanárnék és gondnoknák csináltassuk meg mellszobrát s állítsuk föl azt a Szeretetházban és mi anyák segítsük diadalra a Szeretetház ügyét! A fölhívás tiszteletreméltó érzelmekből s lelkes hangon van írva, de nem tudjuk, hogy oly széles körben kelt-e visszhangot a nem minden gáncs nélküli nagy ember emlékének tervezett megörökítése iránt, minőt a kegyeletes felhívó óhajt s amelyet t. lap társunk szerkesztője a toplicai papné eszméjének örömteli üdvözlésekor elképzelt.

— **25 év múltán . . .** Azon tényezők között, melyek nagy mértékben hozzájárultak a hazai mezőgazdaság és kertészet haladásához, az elsők között látjuk a Mauthner Ödön magkereskedő céget, mely az idén ünnepli fennállásának 25 éves jubileumát. E cég működését mindenütt elismerés és méltánylás kísérte és hogy többet ne említsünk, a cég tulajdonosát a Ferenc József-rend és az orosz Szt.-Anna-rend lovagkeresztjével és a bolgár nemzeti rend tiszti-keresztjével tüntették ki. Ezenkívül a Mauthner cég csász. és kir. udvari szállító és évek óta szállítja Ő felsége kastélyai és birtokai magszükségletét az egész osztrák-magyar monarchiában, továbbá több királyi, fejedelmi, főhercegi és hercegi udvarnak is szállítója. A Mauthner-fele magvak különben 27-szer lettek bel- és külföldi kiállításokon első díjakkal kitüntetve. A jubileumi főárjegyzéke — melyet a cég kívánatra ingyen és bérmentve küld, — valódi remekmű, egy kitünő növénytermelési utmatató, nemesak a benne előforduló számtalan tenyésztési utasítások, hanem a megragadóan szép és hű növényfényképek miatt is. Legjellemzőbb, hogy e főárjegyzék nem a rendelő rovására ilyen fényes, mert a magarak, tekintve az ismert kitünőséget és főtétlen megbízhatóságot, sokkal olcsóbbak, mint bármely másik magyar vagy külföldi cégnél, hanem a Mauthner cég rengeteg forgalmában leli magyarázatát és elég érdekes megtudni, hogy említett árjegyzék költségeit az összes rendelésekre megosztva, egy rendelőre nem egészen $\frac{3}{4}$ kr. esik.

— **Reklamációkat** s a számok utánpótlása iránti megkereséseket legfeljebb 8—10 nap alatt tessék hozzánk juttatni, mert fölös példányokat nem igen nyomtatunk, s aztán legnagyobb sajnálatunkra, nem felelhetnénk meg a megkeresésnek.

— **A hátralékok beküldését ismételten sürgetőleg kérjük.**

TARTALOM-JEGYZÉK: Ne felejtjük, hogy kálvinisták vagyunk. Eröss Lajos. — Tárcsa: Utilitarianismus. Csiky Lajos. — Tanügy: Strucmadár-politika. — f. — Tanügyi hírek. — Közéletünk: Erdély az unióban. Nagy István. — Nyílt levél Uray Imréhez. Ujfalussy Béla. — Az a 800. Benevolus. — Adatok a tiszántúli ev. ref. egyházkerület keletében lévő egyházak történetéhez: 70. A nánási ev. ref. egyház története. Baresa János. — Különfélék.

Felelős szerkesztő: **SASS BÉLA.**
Szerkesztő-társ: **Eröss Lajos.**

Pályázat.

A *debreceni ev. ref. theologiai akadémián* egyik rendes tanszékre, melyhez főtárgyul a *dogmatika* előadása van kapcsolva, pályázat nyíttatik.

A megválasztandó tanárnak ezek lesznek a tantárgyai:

A) *Az egyik esztendőben:*

1. Dogmatika, egész éven át heti 6 órán.
2. Vallásbölcsezet, egész éven át heti 3 órán.

B) *A másik esztendőben:*

1. Symbolika, egész éven át heti 3 órán.
2. Vallásbölcsezet egész éven át heti 3 órán.
3. Theologiai tudományok encyclopaediája, egy féléven át heti 3 órán.
4. Apologetika, egy féléven át heti 3 órán.

A megválasztott tanár az utóbb említett két tantárgy helyett esetleg más tárgyak előadására is kötelezhető s heti óráinak száma szükség esetén legfeljebb 12-ig, szaporítható.

A megválasztandó tanár jogos és kötelezett tagja lesz a főiskolai tanári nyugdíj- és gyámintézetnek, mely a theol. akad. tanárok részére az országos nyugdíjtörvényben megszabott mértékű ellátást biztosítja. Eddigi tanári vagy lelkészi szolgálata, az alapszabályok értelmében, be fog számíttatni.

Tanári fizetés: alapfizetés 1700 frt, lakbér 400 frt s 100 frtos ötödéves korpótlék, öt ízben. Korpótlék-jogosultság szempontjából, a közvetlen megelőző *rendes tanári szolgálat* évei is beszámíttatnak (1897. májusi 201. egyh. ker. j.kvi szám). A tanári javadalom további emelkedését a tiszántúli ev. ref. egyházkerület 1897. májusi közgyűlésének 183. j.-könyvi száma elvileg kimondotta.

Hivatalát, 1899. szeptember hó 1. napján, szakkörébe vágó tanári székfoglaló értekezéssel foglalja el.

Pályázók minősítését illetőleg legújabb egyházi törvényeink 488. §-a mérvadó.

Pályázók okmányaikkal kellőleg felszerelt kérvényeket a tiszántúli ev. ref. egyházkerület püspöki hivatalához Debrecenbe *folyó évi március hó 20-ig* nyújtsák be,

Debrecenben, 1899. január hó.